

# Дневникъ

(стенографски)

на

## XVII<sup>то</sup> обикновено Народно събрание. Трета редовна сесия.

14 заседание, понеделникъ, 4 декемврий 1916 година.

(Открито отъ прѣдседателя д-ръ Д. К. Вачовъ въ 4 ч. и 10 м. слѣдъ пладне).

**Прѣдседателътъ:** (Звъни) Засѣданието се открива.

Г. секретарьтъ ще провѣри по списъка, кои отъ г. г. народнитѣ прѣдставители отсъствуватъ.

**Секретарь Н. Калчевъ:** (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Георги Абаджиевъ, Захарий Ангеловъ, Марчо Атанасовъ, Тефикъ х. Ахмедовъ, Цанко Бакаловъ, Христо Божички, Атанасъ Буровъ, Костадинъ Василевъ, Йонко Веселиновъ, Иванъ Гешовъ, Александъръ Димитровъ, Василъ Димчевъ, Станчо Доневи, Константинъ Досевъ, Димитъръ Драгиевъ, Иванъ Желевъ, Станю Златевъ, Младенъ Златковъ, Иванъ х. Ивановъ, Миле Каралеевъ, Илия Кирковъ, Стайко Коларовъ, Иванъ Костовъ, Добри Кропчевъ, Ангелъ Кундалевъ, Дамянъ Лихарски, Тодоръ Лукановъ, Григоръ Маджунковъ, Христо Марковски, Александъръ Механджийски, Василъ Милевъ, Станчо Момчевъ, Александъръ Недевъ, Димитъръ Недѣлковъ, Адамъ Нейчевъ, Тома Пенковъ, Методи Петровъ, Венедиктъ Поповъ, Христо Радойковъ, д-ръ Еню Разпоповъ, Иванъ Симеоновъ, Христо Славейковъ, Георги Стоиловъ, д-ръ Никола Стойчевъ, д-ръ Паскалъ Табурановъ, Дечо Теневъ, Константинъ Торлаковъ, Каменъ Тошевъ, д-ръ Йосифъ Фаденхехтъ, Хашимъ бей, д-ръ Андрей Ходжовъ, Ненко Храновъ, Хино Христовъ, Иванъ Цановъ, Коста Ципорановъ, Крумъ Чапрашиковъ, Атанасъ Черневъ, и Никола Шишковъ)

**Прѣдседателътъ:** Отъ 245 народни прѣдставители, отсъствуватъ 58; има налице 187; значи, има достатъчно число, за да се счита засѣданието за законно и да пристѣпимъ къмъ разглеждане въпроситѣ, поставени на дневенъ редъ.

Постѣпили сѣ слѣдующитѣ заявленія за отпускъ:

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Александъръ Димитровъ, който се е ползувалъ до сега съ 20-дневенъ отпускъ, съ телеграма отъ 2 того, иска да му се разрѣши още 10 дневенъ отпускъ, по важни причини. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Старозагорскиятъ народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Еню Разпоповъ, по домашни причини, иска да му се разрѣши 1-дневенъ отпускъ. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Търновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Стефанъ Манфовъ иска да му се разрѣши 10-дневенъ отпускъ, по важни сѣмейни причини. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Христо Марковски иска, по важни домашни причини, да му се разрѣши 10-дневенъ отпускъ, считанъ отъ днесъ. Ползувалъ се е досега съ 6-дневенъ отпускъ. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Бургазскиятъ народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Василь Нейчевъ иска да му се разрѣши 4-дневенъ отпускъ, по важни домашни причини, начинающа отъ 6 того. Ползувалъ се е досега съ 10-дневенъ отпускъ. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

На кюстендилскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Ненко Храновъ, който не се е ползувалъ досега съ отпускъ, разрѣшава му се 2-дневенъ отпускъ.

Софийскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Младенъ Златковъ, съ телеграма, по важни домашни причини, иска да му се разрѣши отпускъ за днесъ и утрѣ. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Иванъ Колевъ иска, по важни домашни причини, да му се разрѣши 8-дневенъ отпускъ, начинающа отъ 6 того. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Плѣвенскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Данаилъ Моневи иска да му се разрѣши 4-дневенъ отпускъ, считанъ отъ 6 того. Които сѣ съгласни да му се разрѣши исканиятъ отпускъ, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Врачанскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Нено Станевъ, иска да му се разрѣши 7-дневенъ отпускъ, считанъ отъ 2 того. Които сѣ съгласни съ искането му, моля, да си вдигнатъ рѣката. (Мнозинство) Прието.

Пристѣпиме къмъ дневния редъ. На първо мѣсто слѣдва продължение общитѣ дебати по бюджета.

По списъка, както сѣ записани да говорятъ, иде г. Теодоръ Теодоровъ.

**Прѣдседателътъ:** Има думата г. Теодоръ Теодоровъ.

**Обаждатъ се:** Нѣма го.

**Прѣдседателътъ:** Слѣдва слѣдующиятъ записанъ по списъка народенъ прѣдставителъ г. Еджемъ Рухи.

Има думата, г. Рухи.



Е. Рухи: Г. г. народни представители! Ние посрещаме бюджета за 1917 г. в една изключителна фаза от всеобщата война, която изпъква умовете с удивление и ужас. Като се съпоставят едно до друго красноречията на цифрите, представени нам за проучване и съдържанието на внесените отъ почитаеми министър на финансите в Народното събрание доклад, прѣдъ нашитѣ очи ясно почва да изпъква и се очертава въ всичкитѣ ѣ фази и положения панорамата на грамаднитѣ прѣварати, които е причинила всесвѣтската война.

Тѣзи цифри показватъ не само мощта и величинето на подвизитѣ ни, но сѣ и изразъ на напредѣтъ въ политическия ни и културенъ животъ, и като така, прѣбва да се смѣтатъ като носители на възпитателни и културни добродѣтели. Ужасътъ, който тѣзи цифри прѣдставляватъ, е очевиденъ. България, която е сѣ малки граници и малко население, но която е велика по своето географическо положение и своята военна мощъ и стойностъ, изразходва хора, имотъ и пролива кръвъ въ количества съразмѣрни съ ужаса, които тѣзи цифри прѣдставляватъ.

Ако прослѣдимъ, и проучимъ внимателно историческитѣ прѣварати, които въ едно късо врѣме е прѣживѣла България, особено букурещкия договоръ, който а бѣше обкрѣжилъ и стегналъ въ желѣзенъ обрѣчъ, и ако направимъ едно сравнение между тогавашната ѣ съдба и сегашното ѣ щастливо и побѣдоносно положение, нѣма да остане никакво съмнѣние, че ние понастоящемъ прѣживѣваме една политическа ера, която е отъ естество да радва българскитѣ патриоти.

Милионитѣ или милиардитѣ, които сѣ прѣдъ нашитѣ очи, сѣ прѣдначени изключително за една цѣль. Тѣзи милиони и милиарди ни готвятъ и ни осигуряватъ само щастие. Тѣзи милиони и милиарди сѣ единствената гаранция за запазване честта, независимостта и бѣдѣцето на българскитѣ праждаци; затова, естествено, ние трѣбва и сме длѣжни да окажемъ нашето пълно съдѣйствиe и довѣрие на правителството въ неговитѣ възвишени цѣли и намѣрения, които ще постигне по силата на тѣзи цифри и въ неговитѣ стремления къмъ прѣваратъ въ политическия ни животъ.

Г. г. народни представители! Извѣстно е, че народнитѣ прѣдставители винаги, когато разискватъ бюджети въ Народното събрание, говорятъ върху политическитѣ нужди и положение на страната и се възползватъ отъ случая да изкажатъ своитѣ мнѣния и заключения по общата политика.

Ето защо, когато ораторитѣ на различнитѣ партии изказватъ своитѣ мнѣния въ българското Народно събрание, азъ не можахъ да се откажа отъ желанието си да стана гласувателъ и изразителъ на искренитѣ и сърдечни чувства на повече отъ единъ милионъ български мюсюлмани, както и политическитѣ вѣрвания на този невиненъ народъ, и прѣдъ видъ добритѣ ми намѣрения, моля да ме изслушате.

Този добъръ и честенъ народъ, който отъ 40 години насамъ при всѣки случай е давалъ доказателство за вѣрностъ, и като български подданикъ и български праждачинъ и прѣзъ тази всесвѣтска война измежду тѣзи борби, които сѣ за живота или смъртта на България, той е показвалъ и поддържалъ своята вѣрностъ и сериозностъ. Въ името на тази вѣрностъ и сериозностъ азъ ви увѣрявамъ, че, докато българскитѣ мюсюлмани, които воюватъ рамо до рамо съ съотечественицитѣ си българи и ще воюватъ, докато България реализира една окончателна побѣда, тѣ ще умираатъ съ радостъ и съ усмивка на уста.

Основанъ върху това ми увѣждение, увѣрявамъ Народното събрание, че една отъ най-важнитѣ причини за успѣхитѣ на днешното българско правителство по отношение външната и вътрѣшна политика е тая психология. Г. г. народни представители! Ако, безъ да се разгорещяваме и подаваме на страсти и прѣбреквания, ние проучимъ и обсъдимъ сѣ една съвѣстна логика сегашната външна и вътрѣшна политика на българското правителство, ние ясно ще видимъ една голѣма истина, която не ще можемъ да отречемъ.

Букурещкиятъ договоръ, който бѣше резултатъ на втората балканска война, бѣше поставилъ България въ мъртвешки ковчегъ. Прѣдъ този ковчегъ, както въ Толстоевия романъ „Възкресение“, когато царъ Фердинандъ мислейки способъ да осмислени националнитѣ ни идеали за създаване на една велика България, като се нанесатъ редъ поражения на хищнитѣ грабителѣ, търсѣше измежду българскитѣ държавници достойни хора, той не можа да намѣри други, освѣнъ единъ старъ държавенъ мъжъ — г. д-ръ Радославовъ и неговитѣ политически другари.

Този кабинетъ, наистина, е продължавалъ и продължава да полага всички усилия за осмисляването на историческитѣ си желания. Сѣщиятъ кабинетъ не само създаде новата българска история и сегашния прѣваратъ, но и турна край и на постояннитѣ ежби и прѣварати, които подъ името „източенъ въпросъ“ чакъ отъ началото на XVIII-я вѣкъ насамъ постоянно сѣ тревожили и разбърквали както Ориента, така и Запада.

Назиданието и поука, която извлѣкохме отъ историческитѣ думи, произнесени отъ уважаемия д-ръ Радославовъ: „България не е Персия“, по случай сключване послѣдния заемъ отъ Германия, днесъ вече е доказанъ фактъ и явна истина.

Той сѣ това доказва на историка, че България въ своята политика, въ своитѣ национални аспирации и идеали, е единъ исторически народъ.

Единъ отъ най-важнитѣ прѣваратнически успѣхи на днешното правителство е още постигането споразумѣние и създаването приятелски връзки съ турския народъ, който до вчера бѣше извѣстенъ като най-вѣрлъ врагъ на България. Този успѣхъ е толкова голѣмъ исторически прѣваратъ, щото заслугитѣ на неговитѣ фактори ще бѣдатъ оцѣнени съ благодарностъ отъ бѣдѣщия историкъ.

Слѣдъ балканската война мисълта за сключване на единъ нападателенъ и отбранителенъ съюзъ съ Турция се смѣташе за фантазия. Никой не искаше да вѣрва въ това. Кабинетътъ на г. д-ръ Радославовъ, благодарение на своята смѣлостъ, патриотизъмъ и главно политическия си умъ и държавнически дарби, на другия день слѣдъ поражението при Садово, успѣ да осмисли съюза съ Австрия и показа другъ единъ примѣръ на високо държавнически умъ на великия български държавникъ.

Не мога да се въздържа отъ да не изкажа тукъ публично искреното си желание да видя днешното правителство, което е осмислило толкова цѣнното споразумѣние и приятелство съ Турция, въ бѣдѣще да отвори пътъ за други приятелски сношения въ по-голѣмъ размѣръ отъ икономически, наученъ, литературенъ и исторически характеръ.

Г. г. народни представители! Извѣстно е, че числото на българскитѣ мюсюлмани, които живѣятъ въ България — най-модерната отъ балканскитѣ държави — надмгивава единъ милионъ. Убѣденъ съмъ, че този добъръ и честенъ народъ въ бѣдѣще тукъ ще живѣе единъ още по-щастливъ политически и общественъ животъ. Съ право ние можемъ да очакваме отъ българската толерантностъ това щастливо бѣдѣще. Основавани на това увѣждение, ние очакваме въ близко бѣдѣще да се изработятъ закони, чрѣзъ които да се урегулиратъ и поставятъ на по-добри основи нѣкои важни ислямски части, като мюфтийства, общини, вакъфи, училища и пр.

Въ това очакване азъ моля Бога въ едно близко бѣдѣще да удостои България и нейнитѣ съюзници съ една окончателна и блѣскава побѣда надъ враговетѣ, орѣцу които, заедно съ съотечественицитѣ си българи, днесъ проливатъ кръвта си и българскитѣ мюсюлмани, и отъ името на всичкитѣ мюсюлмани въ България покланямъ се прѣдъ духоветѣ на всички паднали на полето на честта за слава и величието на България. Да живѣе България и съюзнитѣ армии! (Разкоплѣкане отъ дѣсницата и дѣсния центръ)

Прѣседателъ: Има думата г. Александъръ Радоловъ.

А. Радоловъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Слѣдъ като говориха нѣколко отъ най-първитѣ познавачи отъ страна на оппозицията по финансовото положение на България, азъ, като дилетантъ въ тази областъ, далечъ не мога да дамъ онова, което би трѣбвало, за да изпълня задължението си като критикующъ нашата финансова политика, но, въ всѣки случай, ще се помѣча да изпълня дѣла си, доколкото мога, като народенъ прѣдставителъ и като прѣдставителъ на групата, къмъ която принадлежа.

Не мога да не се присѣдиня къмъ изказанитѣ вече мнѣния и да изкажа задоволството си, задѣто министърътъ на финансите този пътъ не се явява съ дванадесетини, както бѣше досега, а се явява съ единъ бюджетъ. Явяването сѣ бюджетъ ни говори за пристѣпване къмъ нормалното положение на работитѣ, защото, когато положението е нормално, има и нормаленъ бюджетъ, а иначе, както бѣше досега, положението бѣше аномално и ние си служехме съ дванадесетинки.



Всички констатирах, ще констатирамъ и азъ, какво нашиятъ бюджетъ въ продължение на нѣколко години врѣме е нарастналъ твърдѣ много, нарастналъ е повече отъ двойно. Прѣди Балканската война той бѣше около 190 милиона лева, днесъ този бюджетъ достига цифритѣ: приходъ 440 милиона лева близо, а разходъ 451 милиона лева. Този бюджетъ не иде самъ по себе си току така, той е резултатъ на политиката, която е водена досега, на политиката на миналото правителство и политиката на днешното правителство, той е резултатъ отъ войнитѣ — миналитѣ двѣ войни, които водахме, и отъ тази война, която ние водимъ и която продължаваме да водимъ. Но говори се тукъ, кой билъ за войната, кой билъ противъ войната. Ние всички знаемъ кои групи, кои организации какво поведението сѫ държали: едни сѫ били за трень, други за автомобилъ, прети за неутралитетъ, за който е била нашата група. Но азъ мисля, че не му е днесъ врѣмето толкова да говоримъ за туй, какво ние сме мислили, или какво дружитѣ сѫ мислили, а врѣмето днесъ е да се изкара подетата работа на добъръ край, да стигнемъ края на войната и да може България да излѣзе съ чест отъ това положение. Защото днесъ се води не една обикновена война, не една война за надвиване или наддѣляване, а днесъ се води една изпрѣвчителна война, една война за различаване на цѣли народи отъ картата, една война, която нѣма равна на себе си по варварствата, които се извършватъ, не само сега и въ близкитѣ врѣмена, но дори и въ най-варварскитѣ врѣмена; една война, която по ужаситѣ си е въ състояние да накара всѣки единъ човѣкъ да се потърси, да се ужаси. Понеже се води една такава война и понеже българскиятъ войникъ отстоява интереситѣ, отстоява и свободитѣ на българския народъ, свободитѣ на своята земя, ние, като народни прѣдставители, сме длъжни да направимъ онуй, което се иска отъ насъ въ тоя моментъ — да изпълнимъ нашия дългъ, за да излѣзе България съ успѣхъ отъ това положение, а слѣдъ като се свърши войната, тогава ще се критикува и тогава ще видимъ кой е билъ правъ, кой е билъ кривъ, кой е мислилъ право и кой е мислилъ не добръ.

Едно характерно явление, което не може да не се констатира въ нашия бюджетъ, то сѫ постоянно увеличаващитѣ се дефицити и летящи дългове, които се образуватъ отъ дефицититѣ на бюджета. Ние сме имали въ балканската война, споредъ както каза г. министрътъ на финанситѣ, ако се не лъжа, единъ дефицитъ отъ 35 или 37 милиона лева; 1914 г. е оставила единъ дефицитъ отъ 60 милиона; въ 1915 г. — дефицитъ отъ 80 милиона; а за 1916 г. текущата — г. министрътъ на финанситѣ намира, че дефицитътъ ще бѣде около 100 милиона лева. Ако ние погледнемъ на постѣпленията, какъ тѣ сѫ текли за всичкото врѣме прѣзъ послѣднитѣ двѣ години, ще трѣбва дори да увеличимъ това перо съ 10—20 милиона лева, защото постѣпленията прѣзъ 1915 г. за сѣщия периодъ отъ врѣме, за 7 мѣсеци, сѫ 100 милиона и нѣщо, а за сѣщия периодъ за 1916 г. ние имаме само 88 милиона лева; значи, има единъ нарастващъ недостигъ. И заради това, като се увеличава очакваниятъ се дефицитъ за 1915 г. отъ 60 на 80 милиона, би могло, ако искаме да говоримъ съ по-голяма положителностъ, да се съгласимъ на единъ дефицитъ въ края на 1916 г. отъ 100—110 милиона лева, и въ края на краищата ще излѣзе въ края на 1916 г. единъ летящъ дългъ, образуванъ отъ недостига на нашитѣ бюджети, кръжло отъ 200 милиона лева. Ако вземемъ пъкъ да направимъ едно сравнение между сегашния бюджетъ и миналия, то миналиятъ бюджетъ възлизаше всичко на 273 милиона, днешниятъ бюджетъ възлиза на една сума отъ 440 милиона, и когато днесъ имаме 100—110 милиона дефицитъ, за 1917 г. ще трѣбва да допуснемъ, пакъ казвамъ, ако искаме по-сериозно да гледаме на тая работа, единъ дефицитъ не по-малкъ отъ 150 милиона лева. Въ такъвъ случай, въ края на 1917 г. при изтичането на бюджетното упражненение ние ще имаме единъ общъ дефицитъ отъ 350 милиона лева. И това сѫ аслѣ летящи дългове, споредъ моето разбиране, *rag excellence*. Дълговетѣ, образувани отъ свърхсметни кредити, дълговетѣ, образувани отъ кредититѣ за постигане, за реализиране на извѣстна цѣль, докато не се консолидиратъ, сѫ летящи; но, въ всѣки случай, тия дългове не могатъ да се виждатъ въ вина на никого, защото тѣ сѫ дългове, които сѫ направени съ извѣстна цѣль, за постигане на извѣстенъ резултатъ. А що се отнася до дефицититѣ отъ бюджетитѣ, тѣ сѫ дългове, по които има извѣстна отговорностъ и отговорностъ на финансовото министерство, заедно то още наврѣмето не е направилъ

единъ добръ обмисленъ балансъ между приходитѣ и разходите, за да не се явява такава една разлика.

Но не сѫ само тия летящи дългове. Споредъ както се направи изчислението тукъ отъ компетентни хора, сега, въ края на годината, ние ще имаме единъ летящъ дългъ отъ кредититѣ, които сѫ гласувани, 1.200.000.000 л.

Нѣкои отъ прѣдставителитѣ: 1.800.000.000 л.

А. Радославъ: 1.800.000.000 л. сѫ само консолидирани дългове, защото общиятъ дългъ се изчислява въ края на годината да бѣде 3.065.000.000 л. Нѣкои казаха, че ще бѣде повече отъ 3.300.000.000 л., както се изрази г. Благоевъ, но, въ всѣки случай, нека приемемъ този дългъ отъ 3.065.000.000 л. И този дългъ за края на тази година не е малкъ. Но войната продължава и ще продължава. Така се стичатъ обстоятелствата, въ такива условия живѣемъ, че не можемъ да я прѣкратимъ изведнѣжъ, колкото и да желаемъ това; и ние сме я започнали съ съюзници и ще трѣбва заедно съ тия съюзници да влѣземъ въ съгласие ние съ противникитѣ и да дойдемъ до единъ миръ. Но дори да бждемъ и ние оптимисти, както бѣше г. министрътъ на финанситѣ, и да допуснемъ, че войната ще се свърши идущата пролѣтъ, пакъ нашитѣ дългове ще бѣдатъ увеличени най-малко на три милиарда и половина. Ако ли тя продължи и по-нататъкъ, да обеме въ себе си и лѣтото, дълговетѣ ще бѣдатъ още по-големъ и въ такъвъ случай даже при едно положение отъ три милиарда и половина, ние ще имаме за резултатъ, като консолидираме всичкитѣ наши летящи дългове, една кръгла сума отъ четири милиарда лева. И ако бихме могли да се отървемъ съ четири милиарда дългъ на страната, ако не надвиши тая цифра, ние да бждемъ благодарни. Лихвата на тия четири милиарда лева, съ 5%, прави 200 милиона лева, а погашението?

Министръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ: Ще вземемъ контрибуция.

А. Радославъ: Дано вземемъ и дано така да стане. Но нека по-добрь да допуснемъ, че тия дългове ще тежатъ върху насъ, да допуснемъ, че ще имаме дълникъ, та ако излѣзе праздникъ, толкозъ по-добрь. Така щото, тия дългове биха дали кръжло, при лихва отъ 5% — ако я приемамъ така, както каза г. министрътъ на финанситѣ — една сума отъ 200 милиона лева; и ако вземемъ погашение 60—70 милиона лева, тѣ ставатъ 260—270 милиона. Но ако вземемъ ония разходи, които ще трѣбва да прави държавата за този периодъ, ние нѣма да се спираме вече на цифрата 440 милиона бюджетъ, а ще гонимъ цифрата 600 милиона лева, защото и тѣзи 600 милиона лева биха били, особено слѣдъ свършека на войната, много тежки за народа да затуи, защото народътъ слѣдъ войната ще прѣдставлява положението на единъ човѣкъ, който е изгубилъ доста отъ силитѣ си, доста отъ кръвта си, та има нужда отъ извѣстно охраняване, има нужда да прѣкара извѣстно врѣме по-добрь, да нѣма тежести върху него, за да може да се съвземе и да може да понесе тежеститѣ, да може да понесе трудноститѣ съ сѣщата енергия и съ нужната твърдостъ и коравостъ на неговитѣ плещи, така поне, както ги е понасялъ досега. Е добрь, като е така, ако ние бихме имали нѣкаква си възможностъ по-скоро да свършимъ съ тая война, нека свършваме — защото ти, както се продължава, може да отиде не само до идущата пролѣтъ, но ще отиде и до идущото лѣто, свършекътъ вѣроятно е да бжде и прѣзъ есенъта — ако бихме имали, казвамъ, нѣкаква възможностъ нека свършваме. И ние молимъ правителството за това — ние искаме да се сключи миръ по-скоро и колкото по-рано, толкова по-добрь. Това е въ интереса, въ икономическия интересъ на страната, това е и въ интереса за запазване силитѣ на народа. Нека ние не бждемъ така непрѣдвидливи, нека ние не бждемъ така скѣпници, както бѣше случаятъ въ 1912 г.: ние се скѣпѣхме за Одринъ, а поради него изгубихме и Лозенградъ; ние се скѣпѣхме за Деде-Агачъ, а изгубихме и Кавала. Ние всички знаемъ какви бѣха резултатитѣ. Тѣ бѣха шакостни, тѣ не отговаряха ни най-малко на жертвитѣ, които бѣше дала страната. Е добрь, ние желаемъ, правителството да почерпи урокъ отъ миналото и колкото е възможно по-скоро да сключи миръ; нека то упражни своето влияние и нека то направи всичко възможно за по-скорошенъ миръ, това ще бжде за доброто на страната,



което добро въ сегашния моментъ всички желаеми, което всички желаеми и за въ бъдеще.

Въ свързка съ нашитѣ летици дългове, съ това финансово положение е и нашата банкнота. Г-да! Койстапира се отъ всички много очебиюющият фактъ, какъо нашата банкнота е обезцѣнена. Първиятъ симитомъ, който говори за това, е изчезването на металическата монета. Изчезването е станало много отдавна; сребро не можѣ да видимъ, започва и никелътъ дори да се прибира. И заради туй има едно поскъпване, поскъпване заради което говори г. Липчевъ: „Възможно е, казва — азъ не вѣрвамъ да отиде работата дотамъ — една кокошка да достигне 100 лева или, както е било въ вѣрме на директорията, прѣзъ френската революция, едни ботуши да се продаватъ за 4.000 фр.“ Азъ не вѣрвамъ да се достигне до това положение, но, въ всѣки случай, фактъ е този, че нашата банкнота доста е изгубила отъ стойността си и не е много невѣрно, ако ние кажемъ, че тя е изгубила 50%, ако не и повече отъ своята стойностъ. Сега, лошото е, че това се явява итъкакъ необяснимо, итъкакъ загадъчно, защото нашата монетна наличностъ отговаря на сумата на издаденитѣ банкноти. Нашата монетна наличностъ въ нашата държавна банка е 75 милиона лева; 64 милиона въ злато и 11 милиона въ сребро = 75 милиона. Ние имаме на разположение въ Германската имперска банка 624 или 625 милиона лева, та се образуватъ крѣгло суматъ 700 милиона лева въ наличностъ, която ние имаме. Споредъ цифритѣ, които г. Сахаровъ изнесе тукъ, нашата Народна банка е издала всичко банкноти за 760 милиона лева. Когато ние сѣбичу тѣзи 760 милиона лева имаме наличностъ 700 или 700 милиона и итъщо, заради това не би трѣбвало да има никакво обезцѣнение на нашата банкнота, но, въпрѣки това, обезцѣнение се явява, може би, защото тѣзи наличностъ, която ние имаме, не е у насъ, не е въ нашата банка — а се държи другадѣ, макаръ и сигурна да е тя, но, въ всѣки случай, не е у насъ, може би, това да има извѣстно влияние. Послѣ, събитията, които прѣживяваме, условията, при които сме поставени, всичко това влияе, щото нашата банкнота да губи отъ своята стойностъ, а още повече обстоятелството, че всѣка една селница, всѣки единъ мѣсецъ нашата банка е принудена да увеличава банкнотитѣ, да пуца всѣ по-нови и по-нови серии въ обръщение, влияе все за по-голѣмото и по-голѣмо обезцѣняване на банкнотата ни; и ако тѣйствително не се взематъ сериозни мѣрки, щото нашитѣ банкноти да бждатъ повърнати въ държавното съкровище или да се повърнатъ въ ковчезитѣ на банката, ние ще дойдемъ, може би, до положението, банкнотата да бжде още повече обезцѣнена. Както каза г. министърътъ на финанситѣ въ Финансовото министерство се грижели за това повърщане на банкнотата; това е желателно отъ всѣки единъ отъ насъ. Нека финанситѣ отъ Финансовото министерство и отъ нашата Народна банка се загрижатъ малко повече и да намбрятъ средство за повърщането на нашитѣ банкноти въ каситѣ, та да се ограничи емитирането на банкнотата, защото, казахъ, колкото повече се пролъжжава това емитиране на всѣ по-нови и по-нови серии, толкова повече банкнотата се обезцѣнява и толкова повече ние имаме поскъпване на разнитѣ продукти.

Когато г. министърътъ на финанситѣ говори, между другото спомена и за спестяванията, които сж напавени, и изкара, че въ нашитѣ кредитни учождения има спестени или вложени влогове на една сума крѣгло отъ 330 милиона лева, и като прави смѣтка, че и въ чуждитѣ кредитни учождения има влогове на една сума не по-малко отъ 50% отъ тѣзи влогове, които имаме въ нашитѣ кредитни учождения, ще излѣзе, че цѣлата спестена или вложена сума възлиза крѣгло на 500 милиона лева, и оттукъ вали заключение за благосъстоянието, въ което се намира страната. Благосъстояние, но, може би, това благосъстояние е на отдѣлни личности, на отдѣлни индивиди отъ разни съсловия, отъ разни кофтове, отъ разни зачатия, които сж имали възможностъ да вложатъ но не и въ цѣлия народъ. Трѣба да се обърне внимание кой е вложитѣ, за да може да стане едно правилно сѣзрѣлѣние на данъчната тежестъ. Говори се тукъ още миналата година, че много отъ земледѣлцитѣ дѣйствително сж напавили влогове. Наистина, има земледѣлци, които сж спечелили отъ тази война и които сж напавили влогове; но болшинството сж принудени да внасятъ въ спестовната или въ земледѣлната каси една сума, която имъ е дадена сѣбичу реквизицията добитѣтъ и която имъ е необходимо слѣдъ свърщането на войната, да купятъ инвен-

тара, отъ който днесъ държавата, макаръ и сѣбичу заплащане, е лишила стопанствата имъ. И, ако щѣте, чудятъ се хората какъ ще надвиятъ на мѣнотинитѣ и трудно е за въ бъдеще тѣ да могатъ съ получената сума така, както сж оцѣнени колата и добитѣтъ имъ слѣдъ войната, да си ги набавятъ. Млѣчно е, казвамъ, това да стане, защото има едно голѣмо поскъпване, твърдѣ голѣмо поскъпване. Мнозина говорятъ за тази реквизиция, че тя е станала на висока цѣна, че земледѣлскитѣ стопанства сж спечелили много отъ нея. Г-да! Ако погледнемъ по-сериозно на тази работа, ние, ние и всички прѣбва да се съгласиме, че тази реквизиция не е облагодѣтелствувала толкова ония, отъ които е реквизирано, а особено хората отъ земледѣлското съсловие, затова, защото тия реквизиции сж станали не споредъ цѣната, не споредъ онова, което би трѣбвало да се даде за извѣстенъ прѣдметъ, а реквизирането е станало при оцѣнки много по-низки отъ дѣйствителнитѣ. Азъ ще ви посоча примѣри отъ миналата реквизиция. Съгласенъ съмъ, че реквизицията сѣпа отива по-добрѣ, че се даватъ по-добри оцѣнки, но това става сега, когато най-малко има да се взема отъ земледѣлскитѣ стопанства, когато инвентарътъ на тѣзи стопанства въ по-голѣмата си частъ е реквизиранъ по-рано. Добитѣтъ сж реквизиранни на много ниска цѣна. Сжщо тѣй и фуражитѣ сж реквизиранни на много ниска цѣна. Вѣрно е, че, като се погледне на положението така отдалечъ, безъ да вникне човѣкъ въ него, безъ да се доближи до него, ще му се види, че е заплатено много. Миналата година, напр., когато се плащаха разнитѣ фуражи: ечемичи, овеси, сѣното и пр., струваше се на всички ония, които гледахъ отстрана, че е платено повече, отколкото е трѣбвало. Азъ повтарямъ, че, ако човѣкъ се вгледа по-сериозно въ самата работа, ще види, не само че не е платено повече, но далечъ не е платено и достатъчно даже; оцѣнкитѣ сж ставали така: сѣно, закарано отъ едно село, отдалечено 20 или 25 километра отъ околийския центъръ, е прѣцѣнено 150—200—250 кпр. колата и за него ще платятъ 10—15 л., когато стопанинътъ е принуденъ да изгуби 2—3 дена, а често пѣти и повече, за да го натовари и да го занесе тамъ. Лично на менъ е реквизирано сѣно за 1170 л. колата, когато е трѣбвало да се изгубятъ 3 дена за прѣвозването на това сѣно, а съ тази сума не се плаща и прѣвозътъ. Сжщо е било и по отношение на другитѣ фуражи: ечемика и овеса. Тѣ сж плащани по-низко, отколкото прѣзъ нормална година. Та положението не е било така розово и не е така розово, както на мнозина се прѣдставя. Ако вземете други прѣдмети, които сж реквизиранни, ще видите сжщото итъщо, ще видите сжщото желание на околийскитѣ реквизиционни комисии и прѣдставителитѣ на финансовата властъ, които казватъ, че не бива да се ощетява държавата, но пъкъ не взематъ предъ видъ интереситѣ на стопанитѣ, че могатъ тѣ да бждатъ ошетиени; не взематъ прѣдъ видъ тѣ; че е по-добрѣ една бѣдна държава, но съ богати и състоятелни стопанства, които биха могли да обогатятъ тази държава, отколкото една богата държава, обаче съ бѣдни стопанства, които живѣятъ въ мизерия. И ние виждаме какво става съ такива държави. Ако ние днесъ наддѣляваме на една Румѣния, ако българскитѣ войникъ сж бие съ таква себестрапание, то е затуй, защото е запазилъ извѣстна самостоятелностъ, и той се бие не само затуй, защото румѣнитѣ въ 1913 г. дойдоха въ гърба ни и извършиха паметното хайлушко дѣло по отношение на България, но, казвамъ, българскитѣ войникъ сж бие съ острѣнение дори, за да защити своето огнище, своето сѣмейство, своя имотъ. И азъ мисля, че финансовата политика на страната трѣба да бжде насочена така, щото да повдигне стопанствата, но никога не бива да се гледа да бждатъ ошетявани въ полза на държавата.

Г. финансовиятъ министъръ ми каза, че отъ реквизицията, която е останала за плащане отъ миналата година, е платена малка частъ: отъ 150 милиона лева, колкото се изчисляваше, платени сж крѣгло около 37 милиона лева. Значи, оставатъ крѣгло за изплащане 110 милиона лева. Но г-да, когато тази реквизиция се изпълнява по днешното положение, когато тази реквизиция се изплаща съ днешната монета, при сегашната скѣпнотия, която прѣживяваме, ще се съгласите, че стопанствата, ония, на които е останало неизплатено, ще бждатъ ошетиени, и ошетиени тѣтъ много. Оня, комуто е реквизирано чифтъ волове, да допуснемъ за 300 л., днесъ сжщитѣ тѣзи волове не му се даватъ за 300 л. Той трѣба да даде 1.300 л., за да може да ги купи. Ако му е реквизирано една кола за 100 л., днесъ трѣба да даде 300 л., и за-



ради туй неговото положение се отегчава, благодарение само на това, че до днес не му е изплатено. Ще трябва всеки да признае, че държавата е оцетила всички стопанства, на които не е платено — може действително да се каже, че не е било това нейно желание, не е било желание на никого да оцетява по такъв начин стопанствата, но, във всеки случай, това е една щета, която стопанствата ще бъдат принудени да понесат. Върно е, че сегашната реквизиция се изплаща по-редовно, отколкото по-раншната, но трябва да се направи още доста много, за да станат изплащанията тъй редовни, както е необходимо за стопанствата. Пакъ има закъснения съ 2—3 дора и съ повече месеци.

И, г-да, като говоря за реквизицията, аз не мога да не обърна вашето внимание на един факт, който самъ констатирахъ, при желанието ми да се боря съ създаденото положение. Г. финансовият министър, когато правеше своето изложение, говори и за Карнобатската околия и каза, че всички данъци се събирали доброволно. Ами тамъ бѣше разпоредено отъ реквизицията да се удържатъ и данъцитъ и задълженията къмъ Земледѣлската банка и задълженията къмъ Кооперативната банка, и оня стопанинъ, на когото е билъ реквизиранъ единъ волъ, или една кола, защото нѣма повече, трѣбваше най-напрѣдъ да изплати своитѣ задължения къмъ държавното съкровище, та тогава да му бѣде платена сумата, макаръ че законътъ не дава право да се секвестрира този добитѣкъ и кола, защото той е неотчуждаемъ отъ стопанствата, понеже той е необходимъ за обработването имъ. Но, въпрѣки твърдението на финансовия министър, оказа се, че имало разпореждане отъ Финансовото министерство да се събиратъ така данъцитъ. Азъ говорихъ съ участъковия бирникъ въ селото Сунгурларе. Той ми чете едно разпореждане отъ Финансовото министерство и ми каза: „Това разпореждане има у насъ, и азъ съмъ длъженъ да го изпълня“. И всички ония, които не могатъ да си платятъ задълженията къмъ Земледѣлската банка, които не могатъ да си изплатятъ задълженията къмъ Кооперативната банка и къмъ съкровището, които не могатъ да си изплатятъ данъцитъ, бѣха принудени да оставятъ паритъ си невзети, защото не могатъ да прѣставятъ бирническо удостоверение. На такива казватъ: „Г-не! Не можемъ да ти изплатимъ“ или просто ще му дадатъ разписка, че сумата е задържана за държавно вземане. Положението на тѣзи стопанства се влоши и се влошава още повече, и азъ мисля, че би трѣбвало една контра-разпоредба на тази, да не се прави подобно нарушение, едно флагрантно нарушение на стопанската охрана, на самия законъ за неотчуждаемостта отъ стопанствата на оня добитѣкъ, на ония прѣдмети, на ония орѣдия, които сѫ нужни на стопанството, за да може да работи. Това е една абсолютна необходимостъ. Г. министърътъ на финанситѣ казваше между другото, че сѣга плащането на данъцитѣ ставало пакъ свободно. Може би нѣкъдѣ и да става така, но у насъ, па и въ други мѣста пакъ същото продължава. Казва се, че реквизицията ще се изплаща, но държавниятъ бирникъ е съобщилъ, че трѣбва да се удържатъ 100, 200 или 300 л., какъвто е данъкътъ; не правятъ разлика добитѣкъ ли е реквизиранъ, фуражъ ли храни или жито, но най-напрѣдъ ще удържатъ данъка и другитѣ задължения, па тогава ще изплатятъ сумата. Вѣрно е, че държавата има нужда, че всички трѣбва да плащатъ задълженията си, обаче има стопанства, които не сѫ въ състояние да направятъ това. Въпрѣки това, житото имъ е реквизирано, и шомъ като има такава разпоредба, непременно да ставатъ изплащанията съ удържане на данъцитѣ, тѣзи стопанства се поставятъ да живѣятъ при мизерни условия, каквито не биха били желателни, нито за насъ, нито за ония въ бойното поле, на които това би могло да окаже извѣстно влияние.

Като говори за положението на земледѣлскитѣ стопанства, на земледѣлцитѣ изобщо, по привилегии върху продажбата на оцета, винената киселина и т. н., г. финансовият министър казва между другото: (Чете) „Селското население покачи тройно цѣната на своя трудъ и на произвежданитѣ отъ него произведения. Кола дърва отъ 10—15 л. въ голѣмитѣ градове се покачи на 40—50 л., маслото отъ 2.50 л. — на 8 л. кгр., сиренето отъ 1.20 — на 3 л. кгр., кашкавалътъ отъ 2 л. — на 8 л. кгр. Същото покачване въ цѣнитѣ се забѣлѣзва и при другитѣ продукти, като зърненитѣ храни, варива и т. н.

Н. Атанасовъ: Главно зърненитѣ храни.

А. Радоловъ: Г-да! Като погледнемъ на работата отдалечъ, върно е, че ще излѣзе, като-че-ли е станало едно голѣмо покачване на всички продукти, които произвеждатъ земледѣлцитѣ. Но, когато се говори за това покачване, необходимо е да се прави сравнение между покачането на продуктитѣ и произвежданията отъ земледѣлското произхождение и на продуктитѣ, отъ които пъкъ иматъ нужда земледѣлскитѣ стопанства. Прѣди всичко, азъ ще направя една фактическа поправка на схващането на г-на министра. „Кашкавалътъ, казва се, отъ 2 л., е станалъ 8 л.“ Само че земледѣлцитѣ или овчаритѣ не произвеждатъ този кашкавалъ. Той се произвежда отъ мандраджитѣ, които иматъ специалностъ да произвеждатъ кашкавалъ и сирене, тѣ закупватъ млѣкото отъ овчаритѣ и притежатели на овце и произвеждатъ кашкавалъ. Това сѫ търговцитѣ на закупеното отъ разнитѣ стопанства млѣко. И, ако щете, това покачване, не е направено отъ мандраджитѣ, защото опрѣдѣлената отъ бившия комитетъ цѣна на кашкавала бѣше 3.50 л., максимумъ 4 л., а сега става едно покачване на 8 л. Кой е поставилъ тази цѣна? По-никой начинъ, разбира се, не сѫ я поставили земледѣлцитѣ или овчаритѣ, които сѫ давали млѣкото си. Млѣкото на мандритѣ е давано, като започнете отъ 20—25 ст., па свършите до максимума тукъ, въ София, 50 ст. кгр., въ провинциите, обаче, то е било срѣдно 30—35 ст. И когато се правеше смѣтка да се опрѣдѣли цѣната на кашкавала, даваше се на производителитѣ на кашкавала и сиренето една печалба отъ 20%. Съжитѣ тѣзи мандраджии произвеждаха и сиренето. Тѣ сѫ хората, които би трѣбвало да се упрѣкватъ, ако има защо. Па даже и това не би могло да стане, защото се явяватъ търговци и много безскрупулни хора, които откупиха свободния кашкавалъ и сирене и покачиха двойно цѣната, напр., кашкавала отъ 4 л., покачиха го на 8 л., и когато по-нататѣкъ видятъ, че това положение нѣкакъ си закрѣпне, тѣ правятъ ще по-голѣми покачвания. Та причината на това не сѫ ония, които сѫ продали млѣкото си, а онѣзи, които сѫ изработили това млѣко въ сирене и кашкавалъ, мандраджитѣ и търговцитѣ. А ония стопанства, където нѣмаше мандри, на които да даватъ своето млѣко, често пѣти сѫ били принудени да го разхищаватъ, да го изяждатъ, защото не сѫ могли да го правятъ нито кашкавалъ, нито сирене, понеже нѣмаше солъ, която липсва и сега.

(Прѣдседателското мѣсто заема подпрѣдседателътъ д-ръ И. Момчиловъ)

Споменава се тукъ и за дървата. Г-да! Вѣрно е, че има покачване на дървата отъ 30, на 40—50, дори и на 60 л. Вѣрно е, че въ нѣкои градове, каквито сѫ, напр., София и Пловдивъ, има такива покачвания, но въ по-малкитѣ градове, както посочихъ миналия четвъртъкъ, когато говорихъ по въпроса за прѣхраната, тия покачвания далечъ не сѫ такива, каквито се виждатъ при прѣвъгледъ, и на много мѣста кола дърва се плаща по цѣнитѣ, опрѣдѣлени отъ комитета, 15—20 л., или максимумъ 25 л. Но нека вземемъ една орѣдна цифра, напр. 40 л., и да видимъ дали селянинътъ, или този, който е донесълъ дърва, има право да иска тѣзи 40 л., или нѣщо повече даже. По-рано, върно е, една кола дърва се даваше 15 л., но съ 15 л., какво щѣше да си купи селянинътъ отъ прада? Като отиде на пазара, той ще си вземе два чифта царвули, желѣзо, пирони и нѣщо друго. Сега, обаче, какво може да си вземе? Той ще може да си вземе само единъ чифтъ царвули и половината отъ желѣзото, пиронитѣ или другитѣ работи, които му сѫ необходими, даже и това не може да си купи. А оня, който гледа повърхностно се чуди: „Една кокошка 3 л.“ — Голѣма работа — 3 л.! Добре, но когато селянинътъ отиде на пазара и продаде 2 кокошки по 3 л., какво ще купи съ тѣхъ? Като отиде на праматарина, ще си купи една макара! Това е положението. Когато се осѣжда селянинътъ, задѣто той иска скѣпо за своитѣ продукти, би трѣбвало да се осѣждатъ и ония, които продаватъ скѣпо и прѣскѣпо на него.

Послѣ, по въпроса за маслото, което отъ 2 л., стана 8 л. и 12 л. кгр. — азъ не зная да е станало още 12 л. Но знаете ли Вие, г. подпрѣдседателю, какво става тукъ въ поазличнитѣ дни? Гражданитѣ излизатъ съ половинъ единъ килограмъ солъ и отиватъ да прѣсѣршватъ селянитѣ, и имъ даватъ едно кило солъ за едно кило масло; едно кило солъ за двѣ кило сирене, едно кило солъ, за 20—30 яйца. Не е ли срамота, както казваше г. Серафимовъ оня день, единъ килограмъ масло да се дава за 25 или 30 ст.? Защо да се осѣжда само едната страна. Ние трѣбва да погледнемъ и другата страна и да вземемъ при-



сърдце както едната, така и другата и да се помислим да дадем дъж и църк, да можем да излезем от това положение. Не е нито за селянина, нито за празданина. Нека комитетът, който е имал грижата да постави цѣна на всички прѣдмети . . .

**Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ:** Вие за комитетъ ли говорите, г. Радоловъ, или по бюджета?

**А. Радоловъ:** Азъ говоря, г. прѣдседателю, по онова, което г. министърътъ на финанситѣ казва. Говори се за благосъстоянието на извѣстни съсловия, и азъ съмъ дълженъ така, както разбирамъ, да се изкажа. Казавамъ, че не бива да се взематъ подъ съображение само интереситѣ на едната страна, а ще трѣбва да се взематъ подъ съображение интереситѣ и на другата страна. Комитетътъ за обществената прѣдвидливостъ, както е нормиралъ цѣнитѣ на всички продукти отъ земледѣлско произхождение, трѣбва да нормира цѣнитѣ и на всички продукти, отъ които пъкъ има нужда земледѣлското стопанство. Въ такъвъ случай, г-да, ние сме съгласни, не 36 л., а 18 л. да дадемъ житото, но дайте ни старото положение, дайте ни нормирова на цѣнитѣ, такава, каквато е имало прѣди войната. Обаче, когато цѣната на всички продукти, отъ които земледѣлското стопанство има нужда, е повишена двойно, тройно, петорно и десеторно, азъ мисля, че нѣма основание, да се завижда на земледѣлскитѣ стопанства, или да се казва, че тѣ имали голѣми печалби, че много нѣщо сѣмъ направили, че тѣ били натрупали тия богатства, които били вложени въ разнитѣ банкови учрѣждения, и въ резултатъ пъкъ да се посѣга на тия стопанства и за тѣхна смѣтка да се правятъ тѣзи данѣчни реформи, за които г. министърътъ на финанситѣ упоменава въ бюджетно-проекта, и които тепърва ще трѣбва да се приематъ тукъ, въ Камарата. Азъ ще се спра върху нѣкои отъ тѣхъ.

На първо мѣсто ще се спра върху акциза на вината. Г. министърътъ прѣдлага, щото чиститѣ натурални вина да бъдатъ обложени съ 5 ст. литъра, петиотичнитѣ вина — съ 25 ст. литъра, а изкуственитѣ вина — съ 30 ст. литъра. Ще се спра поотдѣлно и на тритѣ вида. Между другото, г. министърътъ на финанситѣ въ своето изложение казва, че цѣлото наше производство на натурални вина е достигнало кръгло цифрата 74 хиляди хектолитра, а на петиотичнитѣ и изкуствени вина — 1 милионъ хектолитра. Когато се иска да се постави тежестъ върху извѣстенъ отрасълъ отъ нашето стопанство, ще трѣбва да се вземе подъ внимание развитието на този отрасълъ. Лозарството у насъ, едвамъ започва да се развива. У насъ нѣкога не е имало изкуствени и петиотични вина. Лозаритѣ ни даваха нѣкога, когато филуксерата още не бѣше опустошила нашитѣ лозя, толкова хубави вина и при таква изобилие, че нѣмаха *raison d'être* всѣкакви изкуствени вина. Но сега, вслѣдствие опустошението, което филуксерата докара на този отрасълъ отъ нашето стопанство, ние сме изпаднали въ туй положение, че нашата страна е дошла до едно производство на натурални вина, възлизаеще една на кръглата цифра отъ 75 милиона хектолитра.

**Н. Атанасовъ:** Точковата филуксера ще свърши и това.

**А. Радоловъ:** Г-да, азъ бихъ апелиралъ въ това отношение къмъ министъра на земледѣлството, който е длъженъ да вземе подъ закрила интереситѣ на новото лозарство, защото, когато ние искаме да го обрѣменияваме още отсега, ние нѣма да му позволимъ то да се развие, да достигне онай висота, на която е било нѣкога и на която е необходимо да бѣде, ние нѣма да дадемъ възможностъ на онѣзи, които сега сѣмъ сядили американизски лозя, да се рентира въложени имъ капитални. Само тази година у насъ лозята се рентираха добръ. Вѣрно е, че се доби една висока цѣна за натуралнитѣ вина, но тази цѣна се доби не зарадъ друго, но защото у насъ липсваше захаръ. Ако у насъ имаше захаръ, тази цѣна не щѣше да бѣде по нѣкой начинъ добита. Петиотичнитѣ вина щѣха да наложатъ своя юмрукъ на натуралнитѣ вина, и далечъ не щѣше да се получи такова повишение. Не бива тази цѣна да се вземе подъ съображение и да се наложи новъ данѣкъ. Право е становището на г. министъра на финанситѣ, дѣто иска да се облажатъ петиотичнитѣ вина. Това е необходимо, това е задължително. Нѣщо повече, 25 ст. не сѣмъ достатѣчни, а е необходимъ единъ минимумъ отъ 40 ст. на килограмъ. Това е необходимо за интереса на стопанството, за интереса на нашето лозарство, необходимо е още, защото иначе ни-

кога не ще могатъ да се засѣятъ у насъ съ лозя ония про-странства, които нѣкога сме имали прѣди появяването на филуксерата. Ако е имало нѣщо което, като кърлежъ се е впиало въ модерното наше лозарство, то е било именно фабрикацията на петиотичнитѣ и изкуствени вина, защото нѣкой не е билъ контролоръ на производителитѣ на петиотични вина. Въ много отъ избитѣ не е достигала водата отъ чешмитѣ тамъ, а е трѣбвало да се привлече и водата отъ съседнитѣ чешми, за да пълнятъ калозитѣ и кацитѣ имъ, и съ помощта на захарта да изкарватъ вина по 22 ст., па дори и по 20 ст. литъра; защото въ 100 кгр. вода, като турятъ 20-кгр. захаръ, това е достатѣчно, но и 20 кгр. не турятъ, а турятъ 15—18-кгр., споредъ това, дали виното ще го правятъ за по-скорошно употребление или ще искатъ то да трае по-дълго врѣме. По такъвъ начинъ сѣмъ добивали вино при разхотъ кръгло по 25 ст. на литъръ. Тѣзи вина сѣмъ ги давали по 30, 35 или 40 ст., а понѣкога и по-скѣпо и сѣмъ печелили двойно повече. По такъвъ начинъ сѣмъ конкурирали нашето модерно лозарство и нашата млада лозарска култура, която не е могла да се развива. Би трѣбвало този кърлежъ да се откопчи отъ врата на производителитѣ на натурални вина, за да имъ се даде възможностъ да могатъ да развѣятъ този нашъ опрасълъ, за да могатъ и тѣзи стопани отъ страни, които виждатъ, че се рентира това ново лозарство, да се съгласятъ и тѣ, на заемъ ли ще взематъ пари, какво ще правятъ, но и тѣ да се заловятъ за посѣждане на америкаански лозя. Отъ друга страна, г-да, като стане това увеличение на акциза отъ 25 на 40 ст. върху петиотичнитѣ вина, нито най-малко нѣма да се попрѣчи на производството на петиотични вина, а само ще насърди модерната лозарска култура; нѣма и ни най-малко нѣма да се попрѣчи на фиска, а напротивъ, той ще добие по-голѣми печалби за покриване на бюджетнитѣ нужди и много по-голѣма отъ тая, която би добилъ съ облагането на 74 хиляди хектолитри вино по 5 ст. литъра.

Говори се и за изкуственитѣ вина. Ако би трѣбвало да се прѣслѣдватъ нѣкои винари, г-да, това сѣмъ производителитѣ на изкуствени вина отъ захаринъ, разни бои и бучлуди, съ които просто тровятъ консоматоритѣ. Хората прѣдпочитатъ, кѣждѣто и да е, да пиятъ бира или спиртъ, но не и да пиятъ тия вина, които тровятъ организма имъ, които сѣмъ направени отъ суровъ спиртъ и разни бои. И тия производители и продавачи на изкуствени вина нанасятъ най-голѣмия ударъ на нашето модерно лозарство. И сега, когато Финансовото министерство прѣдлага, щото тия вина да бъдатъ обложени съ по 30 ст., нѣкакъ-си то легализира тѣхното положение, защото производителитѣ на фалшиви вина за въ бъдеще ще може да ги произвеждатъ на законно основание, което бѣше забранено досега. Отъ една страна туй, което се дава на производителите на естествени, натурални вина, съ по-голѣма облагане на другитѣ вина, отъ друга страна, съ дегализация производство на фалшиви вина се взема, като се позволяватъ тия вина, произведени съ захаринъ и разни други бучлуди, вина, които, както казахъ, повече тровятъ организма. Ние ще се изкажемъ по-обширно по тая въпросъ, когато ще се разглежда специално законопроектътъ. Но, ако се възприеме отъ г. министъра положението да не се облагатъ натуралнитѣ вина, да не се допускатъ фалшивитѣ вина, а да се облагатъ само петиотичнитѣ вина, пакъ държавата ще има скѣптитѣ ресурси, каквито прѣдполага да добие сега, като облага и тритѣ вида вина. Да допуснемъ, че у насъ има консомация 1 милионъ хектолитра прѣзъ цѣлата година. Този, който е наученъ на вино, макаръ сега дори да е по-скѣпо, той е готовъ да плати по-скѣпо, но да пие по-добро вино, откожкото да плати хемъ скѣпо и да пие вино, което ще врѣди на организма. Ако се произвеждатъ 74 хиляди хектолитра, да допуснемъ кръгло 100 хиляди натурално вино, пакъ другата празнина ще бѣде запълнена съ петиотични вина, защото празнотата си е празнота и тя трѣбва да се запълни. И г. финансовиятъ министъръ нѣма какво да се опасява, че постоянно ще става намаляване, ако ли се насърчаватъ нашитѣ лозари. Вѣрно е, че ще стане намаляване, но не въ 5 години, а това намаляване ще стане подиръ 10—15 години. Винаги петиотичнитѣ вина ще съществуватъ, защото винаги производителитѣ на такива ще има извѣстна смѣтка да ги добива. Обаче ще трѣбва да се взематъ още сега мѣрки, за да не позволимъ да прѣживѣемъ такава криза, каквато прѣживѣ Франция въ 1908 г., ако се не лѣжа. Въ Южна Франция работата бѣше дошла дотамъ, щото литърътъ вино да се продава по 5—10 ст., и имаше кървави случки, води се една тежка борба между производителитѣ на натурални вина въ Южна



Франция и фабрикантите на петитични вина. Та, докато е време, ние сме длъжни да вземем мърки въ бъдеще да се не случват подобни борби, каквито неминуемо иначе биха настъпили.

Ще спомена няколко думи и по отношение законопроекта за измѣняване закона за тютюна. Азъ ще говоря по него специално, когато той се постави на дневен редъ, обаче има извѣстни работи, които нѣкакъ шокиратъ и които азъ не мога, за себе си поне, да оправдая съ нищо и да прѣмълча сега. Напр., казва се: всѣки единъ тютюно-фабрикантъ ще трѣбва да произвежда минимумъ 50.000 кгр. и да има въ депозитъ 100.000 кгр. Тогава на всѣки единъ малкъ тютюнофабрикантъ е нужно да има на разположение единъ капиталъ не отъ нѣколко десетки хиляди лева, както е при сегашното положение, а отъ 1 милионъ, за да може да продължава да работи. Щомъ като се иска туй, малко биха били тия дребни тютюневи фабрики, които биха останали. Това е само въ интереса на тютюневия картелъ, това е, за да реализира той по-голѣми печалби и нѣкакъ-си да може да се наложи у насъ и на производители, и на тютюнофабриканти, и на пушачи. Мене не ме боли за интереситъ на фабрикантите на тютюнъ, но ме боли, че утрѣ този картелъ ще иска да прави сѣщото, каквото сѣ правила картелитъ въ разнитѣ държави, каквото сѣ правила картелитъ трѣстове въ Америка, дѣто просто тероризиратъ производителитъ, дѣто просто ограбватъ хората, и държавата е принудена тамъ да издава специални законоположения за борба съ тѣхъ. Ние съ такъвъ единъ законопроектъ вървимъ къмъ сѣщото това положение, и азъ не мога да разбера каква специална нужда налага, щото да се прави такава реформа. Ами този картелъ нима мислите, че фабрикува хубавия тютюнъ въ държавата? Не, той го изпраща навънъ. Тоя картелъ миналата година реализира голѣми печалби и пакъ остави нишето население да не може да пуши тютюнъ трето и второ качество, а само екстра. Може би, докато се прокара законопроектътъ, ще има да се продава тукъ-тамъ тютюнъ отъ „Съединенитѣ тютюневи фабрики“ III-о качество, а по-нататъкъ ще дойдемъ до сѣщото положение, до което бѣхме дошли миналата година: тютюно-пушачитъ да пушатъ само екстра тютюнъ, защото само такъвъ ще се произвежда. Е добре, това положение не може да бѣде търпѣно и поносимо нито за производители, нито за пушачи. Миналата година тютюнътъ, взетъ по 1-20 л., 1-50 л. до 2 л., се изнесе и продаде отъ тютюневиятъ картелъ до 6 л. килограма, даже и по-скѣпо. Тази печалба не е ли смѣната отъ гърба на производителя? Тази година, върно е, че има извѣстно повишаване, но се пристѣпва къмъ друпо едно срѣдство, срѣдството на реквизицията, за набавяне тютюнъ на картела и тютюнофабрикантите. Въ всѣки случай, това е отдѣленъ въпросъ, ще се повърна другъ пътъ на него. Азъ пакъ повтарямъ: не мога да разбера и бихъ желалъ г. министърътъ да ни каже каква социална нужда или какъвъ интересъ на фиска налага да станатъ тия ограничения.

Послѣ, има законопроектъ за монопола върху спирта и ракиитъ. И тука се върши една работа, която азъ, за себе си поне, пакъ не мога да оправдая съ нищо. Казва се въ законопроекта, че ракиитъ ще се изкупуватъ отъ производителя на следнитѣ цѣни: ракия, добита отъ обикновени сливи отъ 1-40 до 1-80 л. литъръ, отъ продълговати сливи отъ 1-70 до 2-10 л., а ракия, добита отъ джибри, ще се изкупува отъ 2 до 2-20 л. — горѣ-долу това е нормалната цѣна на ракиитъ, така сѣ се продавали въ мирно време. Трѣбва да се изправи една погрѣшка, че цѣната на джибровата ракия е била досега отъ 2 до 2-50 л., а хубавата се е продавала до 3 л. литъра. Това е нормалното положение. Но, когато туй е нормалното положение, ще трѣбва да се запита: може ли туй нормално положение на изкупуване на ракиитъ да се приложи въ днешния моментъ, въ днешно време, когато ракиитъ сѣ добили цѣна 4, 5, 6 л. дори и повече отъ това? И когато Вие, г. министре, бихте поискали да вземете тия ракии отъ хората на цѣна отъ 2 до 2-20 л., тѣ биха Вие казали: „Вие ни ограбвате, вие ни вземате туй, което ние сме платили на хората“, защото въ Кюстендилско сѣ вземали сливитѣ товари или 100-тѣ кгр отъ 40 до 60 л. На тия хора, които сѣ купили сливитъ на тази цѣна, пада ракията 4—5 л. литъра, и азъ питамъ: какъ може да имъ се вземе по 2-180 и 1-50 л. литърътъ? Възможно ли е това нищо да стане? Всички стопанства биха били поставени въ невъзможностъ, ако щете, и да живѣятъ дори, пъкъ ще има и стопанства, които ще бѣдатъ разорени. Но и друго едно по-важно обстоятелство има, а то е обстоятелството, че се въвежда нормалната цѣна при изкупу-

ване на ракиитъ отъ стопанствата, когато тази нормална цѣна не я има за другитѣ продукти, отъ които иматъ нужда тия стопанства. Какъ можемъ ние да вземемъ ракията отъ едно стопанство по 1-50 л. тогавъ, когато всички други продукти, всички други прѣдмети, отъ които иматъ нужда тия стопанства, иматъ двойно, тройно и петорно по-голѣма цѣна? Ами ние, щомъ искаме да въвеждаме нормалното положение на изкупуването на ракията, ние сме длъжни да въведемъ туй нормално положение и за всички други продукти и само тогава бихме били оправдани. Допущамъ, че законопроектътъ не се отнася за тия ракии, които сѣ произведени досега, а ще се отнася за ония, които ще се произведатъ прѣзъ 1917 г. Но да се отнася дори само до тѣхъ, дори само за тѣхъ да се въвежда нормалното положение при изкупуването, то би трѣбвало да се въведе и за всички ония прѣдмети, отъ които тия стопанства иматъ нужда. Не може ли да се въведе? — Азъ мисля, че тия цѣни, които сѣ поставени, сѣ твърдѣ малки и стопанствата ще бѣдатъ поставени въ невъзможностъ да продължаватъ производството, въ невъзможностъ дори да живѣятъ извѣстни стопанства.

Отъ сѣщия характеръ сѣ и другитѣ законопроекти — има и добри работи — които намъ се прѣдлагатъ, но, г-да, азъ мисля, че най-правилното бѣше, което се говори тукъ отъ всички, щото днесъ да бѣдатъ обложени ония, които могатъ да понесатъ данъчна тежестъ. Защото да стоваришъ на плещитѣ на слабия и най-малкия товаръ, когато този товаръ, дѣто го носи сега, е тѣй тежъкъ и прѣтежъкъ за него, то значи неговото положение да се влоши още повече. Когато говори за спестяванията, г. министърътъ на финанситъ по-добрѣ щѣше да направи, ако ни кажеше отъкъ идатъ тия спестявания, защото той каза, че нашитѣ гражданитъ още не се е издигналъ толкова, че онова, което е получилъ отъ реквизицията или отъ държавата, да отиде да го вложи, а го държи въ себе си, като че-ли нѣма въра въ нашитѣ кредитни учрѣждения. Но г. министърътъ на финанситъ съ своитѣ органи има възможностъ да провѣри кои правятъ тия влогове, защото не е празна приказка, дѣто се говори тукъ отъ мнозина, че тази война сѣ създаде доста много милионери у насъ. Хората, които сѣ заварени съ стока въ своитѣ магазини, които сѣ заварени съ пълни магазини, като продаватъ петорно и десеторно по-скѣпо тия стоки, натрупватъ пари, а сѣщо и разнитѣ прѣдприемачи и доставчици натрупватъ пари. Именно тамъ би трѣбвало г. министърътъ на финанситъ да погледне и да вземе отъ тѣхъ, защото, който печели, който заяква, неговиятъ грѣбъ може да понесе и нѣщо повече. Ние на дваго сърдце бихме подкрѣпили една такава реформа. Добрѣ е, отъ друга страна, че най-подиръ е изработенъ законопроектъ за прогресивноподоходенъ данъкъ бихме желали само да дойде тукъ въ Камарата и да станатъ разисквания по него. Сѣщо и тамъ ще кажемъ нашата дума, сѣщо и него ще подкрѣпимъ. Но тия нови законопроекти така, както ни ги прѣдставя г. министърътъ на финанситъ, ние не бихме могли да ги подкрѣпимъ. Ако се направятъ такива измѣнения, които сѣ въ интереса на стопанствата, които сѣ въ интереса на страната, ние бихме ги подкрѣпили, ние бихме ги гласували. Обаче какъ ние можемъ да гласуваме едно законоположение, напр., за тютюнитѣ, за ракиитѣ и за гавъта? Какъ бихме могли да гласуваме това законоположение, когато прѣди всичко не сѣ обложени ония, на които плещитѣ повече могатъ да понесатъ? Повтарямъ: ние бихме полкопили г. финансовъ министъръ, но нека той се яви поѣтъ насъ, поѣтъ Камарата съ единъ данъчни реформи за едно такова разпрѣделение на данъчната тежестъ, щото отъ по-силния да вземе повече а слабия, ако не може да го освободи, то поне да го остави съ толкова, колкото могатъ да понесатъ неговитѣ слаби плещи.

Прѣдседателствующъ д-ръ И. Момчиловъ: Има думата г. Илия Георговъ.

И. Георговъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Картина на финансовото и стопанствено положение, която ни начерта г. министърътъ на финанситъ, споредъ моето мнѣние, не отговаря на нашата печална дѣйствителностъ. Въ извънредната сесия се изтъкнаха тукъ много факти на корупция по доставкитѣ за войната. Свърхсмѣнитѣ кредити по воденето на войната, изобилъ разходътъ по войната надминава 1 милиардъ. Ние не видѣхме въ изложението на г. министра на финанситъ да ни се покаже нѣкаква гаранция, че, освѣнъ ония факти на злоупотѣбление, които бѣха констатирани и заради които биде назначена една анкетна комисия, и по-нататъкъ слѣдъ това по до-



ставките за войната не са ставали подобни злоупотребления. Трябва да признаем, че нямаше никакви данни, за да бъдем успокоени, че тази грамадна сума, която се разходва за войната, която надминава два пъти и повече редовния бюджет, и която се вотира тук от повечето от групите на Парламента, отива, действително, за действителните нужди на водената от нас война за обединението на българското племе. Очевидно е, че в картината на нашето финансово положение има една дебела стъпка, която г. министърът на финансите не пожела да зачекне.

Азъ минавамъ върху другъ единъ въпросъ, който не биде зачекнатъ тъй също отъ г. министра на финансите — въпроса за разходите за новоокупирани земи. Всички воюващи страни, особено пък нашата голъма съюзница, Германия, се стараятъ, щото разходите за новоокупирани земи да легнатъ всецѣло върху мѣстното население. Азъ веднага слѣдъ това съмъ длъженъ да направя една уговорка, че нѣмамъ прѣдъ видъ населението, за което се води тая война — българското население. Българското население въ Македония и Добруджа, особено въ Македония, разбира се, ние не можемъ да го натоваримъ съ особени налози, защото ние водимъ война за неговото освобождение, защото това население е било изложено на експлоатация отъ ония държави, които се възползуваха отъ нашата довърчивостъ и бѣха окупирали тия земи. Имамъ прѣдъ видъ ония земи, за които може да стане споръ въ врѣме на сключването на мира. Безспорно е, че тѣзи земи прѣбваше сами да понесатъ разходите на окупацията. И тукъ съмъ длъженъ да прибавя, че окупиранията отъ насъ Сърбия можеше съ своитѣ стопански източници да покрие напълно разходите на нашето окупационно управление. За съжаление, пакъ повтарямъ, ние не взехме примѣръ отъ Германия, а, напротивъ, ние допуснахме, щото Германия да се възползува отъ своето участие въ военнитѣ дѣйствия на Балканския полуостровъ, за което тя си има едни особени, изключителни смѣлки. Германия, която искаше да си осигури пътя за Багдатъ, тази Германия взе всичкитѣ подземни богатства въ Сърбия и ги използва за себе си тогава, когато по договора, който ние имаме съ Германия и Австрия, тѣзи земи сѫ признати, че трѣбва да принадлежатъ на България. Всички каменноуглени мини — почти всичкитѣ каменноуглени мини, за да се поправа — се прѣдоставиха на експлоатацията на германцитѣ; прѣдостави се на тѣхната експлоатация и мината „Боръ“ — най-сѣмплощната мѣдна мица въ Европа, която може да даде, която дава и която е давала приходъ около 30 милиона лева, и която по днешната цѣна на мѣдта може да даде 60 милиона лева. Ние прѣдоставихме на германцитѣ безусловно тази мица. Нѣщо повече: и златната мица, която иматъ сѣрбитѣ, и тя е прѣдоставена за експлоатацията на германцитѣ. Германцитѣ иматъ за цѣль да покрийтъ разходите на войната отъ природнитѣ източници на богатствата въ окупираниѣ страни и тѣ използваха, тѣ реализираха напълно това свое намѣрение дори спрѣмо България — тѣхната съюзница. За да допълна моята мисль, азъ съмъ длъженъ да прибавя още и това, че германцитѣ, които експлоатиратъ въглинитѣ мини въ Сърбия, най-хубавитѣ свои въглища продаватъ въ австрийска Сърбия и даже въ Унгария, и когато ние ги помолихме да продадатъ частъ отъ своитѣ въглища за нуждитѣ на нашитѣ захарни фабрики, тѣ ни обещаха около 200 тона дневно, но веднага слѣдъ това понескаха отъ насъ да имъ дадемъ лѣннини. Нашето правителство удовлетвори това тѣхно желание, но все пакъ тѣ не изпълниха своето обещание. Тѣ обещаха да дадатъ въглища по костюемата цѣна, обаче тѣ ги даватъ — макаръ че ние и захарнитѣ фабрики тукъ получаваме въглища, които повече приличатъ на побре — много по-скѣпо, отколкото третокачественитѣ въглища отъ нашата мица „Перникъ“. Но и това даже обещание не изпълниха. Тѣ, намѣсто 200 тона, днесъ ни даватъ само 70 тона дневно, и благодарение на това, се явява една криза въ нашата захарна индустрия. Очевидно е, г. г. народни прѣдставители, че германското главно командване, което държи тѣзи мини, има прѣдъ видъ изключително да добие сръдства за покриване разходите на общата война, която Германия води навсѣкдѣ. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, ние не трѣбваше ли да използваме природнитѣ богатства на окупираниѣ отъ насъ земи, за да покримъ разходите за водената отъ насъ война? Ние имаме това особено право, защото за завоюването на тѣзи земи ние дадохме главнитѣ жертви. А какво излиза сега? Че ще сме дали тѣзи грамадни жертви, за да се ползува нашата съюзница. Ето това е, което азъ искахъ да изтъкна и което трѣбва

да се изтъкне, защото само въ такъвъ случай нашата съюзница Германия ще може да вземе отбѣжка отъ своето поведение. Подобни експлоатации сѫ били правени, даже не правени, а само се е показало едно желание да бъдатъ направени въ Унгария, ооаче унгарскиятъ парламентъ веднага взе думата и протестира.

Г. министърътъ на финансите ни обърна вниманието, че нашитѣ приходи, въпрѣки това, че се намираме въ война, се увеличаватъ. Той ни приведе тукъ голѣми цифри за влогове въ спестовнитѣ каси и въ нашитѣ държавни банки. Но, г. г. народни прѣдставители, съставъ основателно е било отбѣлзано отъ г. Ляпчевъ, че влоговетѣ въ ненормално врѣме не могатъ да се сравняватъ съ влоговетѣ въ нормално врѣме. Днесъ влоговетѣ, които се правятъ въ нашитѣ спестовни каси и въ народнитѣ банки, тѣ не сѫ спестявания, тѣ сѫ въ голѣмата си частъ влогове на капитални, които не могатъ да се използватъ. Поради това, че масата търговци, занаятчии, индустриалци се намиратъ на бойното поле или сѫ въ помощни служби на войната, не могатъ да използватъ своитѣ капитални и тѣ ги внасятъ въ голѣмата си частъ въ банцитѣ. Така щото, днешнитѣ влогове, това не сѫ спестявания, а това сѫ капитални, неизползувани поради ненормалното врѣме отъ тѣхнитѣ притежатели. Когато е въпросъ да се изложи стопанското положение на страната, азъ съмъ длъженъ особено да ви обърна вниманието върху разстройството на стопанското положение на нашитѣ дребни търговци и занаятчии. Всичкитѣ наши дребни търговци и занаятчии, които се намиратъ на бойното поле или въ помощни военни служби, тѣхнитѣ семейства продаватъ всичкитѣ стоки, които се намиратъ въ тѣхнитѣ магазини, продаватъ ги затова, защото сѫ принудени да направятъ това, за да живѣятъ тѣхнитѣ стопанства; продаватъ ги и затова, защото не е възможно да си набавятъ други сръдства, други артикули. Значи всички пари излизали, които бѣха били използвани въ друго врѣме, за да се закупятъ нови артикули въ търговията или пъкъ за сурови материали за индустрията, днесъ се внасятъ въ банцитѣ поради невъзможността да бъдатъ използвани. Но най-важниятъ въпросъ, на който азъ искамъ да обърна особеното внимание на г. министра на финансите, е разстройството на нашето скотовъдство. Въ България скотовъдството не е развито тъй, както би трѣбвало да бѣде. Отъ друга страна, нашитѣ искания къмъ скотовъдството сѫ такива голѣми, че безспорно е, че тѣзи искания сѫ засегнали вече количеството на добитъка, който е нуженъ за разплодъ, за да имаме въ бъдеще същото количество добитъкъ. Г. г. народни прѣдставители! Обръщамъ ви особеното внимание върху този въпросъ, защото България е не само скотовъдна страна, но и като земеделска страна *par excellence* тя има нужда отъ работенъ добитъкъ, защото тя е страна, която, като нѣма достатъчно работни машини, се нуждае много повече отъ работенъ добитъкъ, отколкото всички други воюващи страни. Е добръ, г. г. народни прѣдставители, ние, които имаме малко работенъ добитъкъ говежди, които имаме около 500.000 свини, ние сме принудени сега не само да задоволяваме нуждитѣ на нашата война отъ ешалонитѣ, ние сме принудени, повтарямъ, не само да продоволствуваме нашата войска, да продоволствуваме и германската, и турската войски, па и австрийската войска, която напослѣтъкъ е дошла тукъ, но ние сме длъжни тъй също да изнасяме добитъкъ и задъ праница.

Германия, която има 20 милиона свини, иска свини отъ българския народъ, който има само 500 хиляди. Взеха се всички мѣрки, за да се спре изнасянето на свинитѣ и на говеждия добитъкъ, който е нуженъ и за храна и за земеделска работа, но нека си го признаемъ тукъ, че всички тѣзи наши мѣрки останаха илюзорни. Ние имаме неперѣвидливостъ да дадемъ линиитѣ въ Сърбия на нашитѣ съюзници — германцитѣ, ние имъ дадохме и линиитѣ въ Добруджа, и въпрѣки всички наши мѣрки, които взема правителството, германцитѣ, трѣбва да го констатираме, сѣ пакъ изнасятъ добитъкъ. Констатирано е, че въ София на гарата е имало добитъкъ за изнасяне, добитъкъ, който е билъ пазенъ въ вагонитѣ, за съжаление, отъ български солдати. Ние сме констатирани тъй също, че единъ отъ нашитѣ бивши президентъ-министри, като е видѣлъ, че се изнася добитъкъ, запиталъ единъ германецъ: „Кмдѣ карате тоя добитъкъ? Какъ така вие можете да го изнасяте, когато-износътъ е запрѣтенъ?“ Че, казалъ солдатътъ, отъ България може да се изнася добитъкъ, защото, направилъ единъ знакъ, въ България може да се подкупи“.



**П. Даскаловъ:** Кой е този министър-председател?

**И. Георговъ:** Г. Даневъ

**П. Даскаловъ:** Г. Даневъ е излъгалъ. И понеже зная, какъ стои работата, казвамъ, че г. Даневъ е излъгалъ. Не вѣрвамъ г. Даневъ да е казалъ това, което Вие казвате.

**И. Георговъ:** Всички данни сж налице, че лицето е казало една истина. Недѣйте забравя, че лицето въ този случай е единъ държавенъ мъжъ въ България.

**П. Даскаловъ:** Има държавни мъже, които по рождение сж българи, но по чувство кой знае какъ сж. Най-малко право има Даневъ да говори.

**И. Георговъ:** Г. г. народни представители!

**П. Даскаловъ:** Ще дойде този германецъ да му говори така! Само единъ просташки умъ може да приеме туй като истинска монета.

**И. Георговъ:** При това положение отъ насъ се иска да вотираме единъ бюджетъ отъ 451 милиона за идущата 1917 г. — бюджетъ, който е увеличенъ въ значителна степенъ въ сравнение съ бюджетитѣ прѣди да започне тая война. Вѣрно е, че за голѣмата цифра на този бюджетъ е повлияла и голѣмата оккупация, вслѣдствие на която трѣбваше да се увеличатъ вѣществениѣ разходи, вѣрно е тѣ сжщо, че личниятъ съставъ въ нашата държава не би могълъ да се намали сега, въ това ненормално врѣме. Но трѣба да го признаемъ, че ако въ насъ личниятъ съставъ въ държавата бѣше постояненъ, ако не бѣха се смѣнявали чиновниците въ власт на всѣко правителство, ние бихме могли да намалимъ много чистото на нашитѣ чиновници и служащи, и по тоя начинъ не само да направимъ една икономия въ бюджета, но сжщо и да подобримъ материалното положение на нашитѣ чиновници и служащи. Но нека признаемъ, че тукъ всички наши партии, които сж управлявали досега, иматъ единъ грѣхъ, че щомъ дойдатъ на власт, настаняватъ свои партизани, които сж по-малко способни да изпълняватъ дадената имъ служба, и благодарение на това, въ България има много повече служащи и чиновници, отколкото въ всѣка друга благоустроена държава. Нека си дадемъ дума, че въ бѣдаще поне, прѣдъ видъ на голѣмитѣ разходи, които ни налага освободителната война, ще прѣстанемъ да си служимъ съ нашето партизанско влияние, за да настаняваме наши приятели. Азъ зная, че има служби, и то твърдѣ важни, дѣто има двоенъ персоналъ: единъ персоналъ, който работи, а другъ, партизански, който само получава заплати. Но ние се намираме прѣдъ единъ бюджетъ отъ 451 милиона за редовнитѣ наши разходи, и ще трѣба да се справимъ съ тоя бюджетъ.

Азъ мисля, г. г. народни представители, че тоя бюджетъ отъ 60 милиона лева за окупираниѣ земи търпи едно значително намаление. По-прѣди ви казахъ, че тоя бюджетъ трѣбваше да се покрие отъ природнитѣ богатства на окупираниѣ отъ насъ земи, но сега ще повторя, че ние бихме могли този бюджетъ, и тѣй както е, да го намалимъ. България отъ всички воюващи държави е единствена, която харчи такива прамадни разходи за управление на окупираниѣ отъ нея земи. Германия и Австрия иматъ само едно управление, то е изключителното управление на окупираниѣ отъ тия държави земи. Ние въ окупираниѣ отъ насъ земи имаме двѣ управления, позволимъ си лука да имаме двѣ управления: ние държимъ солдати, които пазятъ реда въ Македония и въ окупираната отъ насъ Сърбия, и сжщеврѣменно ние държимъ стражари. То е единъ луксъ, който ние не би трѣбвало да си позволяваме, защото е луксъ, който ще легне върху плещитѣ на данъкоплатцитѣ отъ старото царство.

Азъ минавамъ сега върху новитѣ налози, които г. министърътъ на финанситѣ намира за нужно да ни прѣдложи. Г. г. народни представители! Когато говоря за новитѣ налози, азъ съмъ длъженъ да ви обърна вниманието върху едно обстоятелство: че наложитѣ, които засѣгатъ цѣлия народъ, не могатъ да се налагатъ въ това врѣме, когато тоя народъ е въ околнитѣ или въ други военни помощни служби. Никѣдъ въ свѣта, пдѣто има парламентаренъ режимъ, не могатъ да се приематъ данѣчни реформи въ такъвъ случай, защото парламентарниятъ режимъ въ своето развитие, той е единъ режимъ на обще-

ственото мнѣние. Въ Англия, която има най-правиленъ парламентаренъ режимъ, въ сжщностъ има само двѣ власти: то е министерската властъ, въ която влизатъ най-влиятелнитѣ лица отъ управляващата партия, и втората властъ, то е властта на общественото мнѣние. Парламентътъ, който се намира по срдата, той нѣма особена и рѣшающа властъ; той се намира винаги подъ влияние на общественото мнѣние. Парламентътъ не може да функционира тогава, когато не сжществува общественото мнѣние. Азъ се питамъ: може ли да има общественото мнѣние тогава, когато прамадната частъ отъ народа се намира въ околнитѣ? Ето защо въ държавитѣ на парламентарния режимъ не сж позволяватъ да правятъ една коренна реформа въ даятията.

**П. Даскаловъ:** Я ми кажете английскиятъ парламентъ прие ли нѣкои нови данѣци?

**И. Георговъ:** Английскиятъ парламентъ тѣй, както и германскиятъ, прие данѣкъ върху печалбитѣ. Да, този данѣкъ можемъ да го приемемъ и ние, данѣкъ, който за съжаление, у насъ не е прѣдложенъ. Защото, г. Даскаловъ, данѣктъ върху печалбитѣ е данѣкъ, който винаги ще го приеме въоръжениятъ народъ, защото е данѣкъ, който засѣга ония гешефтери, които не сж отишли на бойното поле, ония лица, които се ползватъ отъ ненормалното положение и сж натрупали прамадни богатства. Ето защо и азъ се присъединявамъ къмъ мнѣнието, изказано отъ прѣдшествующитѣ оратори отъ лѣвицата, че единствениятъ данѣкъ, който трѣбваше да бѣде прѣдложенъ намъ, той е данѣктъ върху печалбитѣ прѣзъ войната. И една характеристика, особено за сегашния режимъ, е тая, че днешното правителство не посмѣ да прѣдложи на Народното събрание на разискване въ Парламента този единственъ налогъ, който се налага въ това ненормално врѣме. Г. г. народни представители! Особено тъжъ ние, българитѣ, не трѣба да си позволяваме да прѣдлагаме други даждия, които биха внесли смущение въ срдата на въоръжения български народъ, . . .

**П. Даскаловъ:** Въоръжениятъ български народъ има друга работа сега.

**И. Георговъ:** . . . защото ние вече водимъ три войни, защото ние водимъ една война, каквато не води нито единъ отъ нашитѣ съюзници. Ние се биемъ вече на три фронта, ние се биемъ съ повече държави, отколкото Германия. Германия не се бие съ Италия и Португалия, но ние и съ тѣхъ се сражаваме. Ето защо, азъ ви моля: бѣдете много внимателни, когато облагате българския данѣкоплатецъ.

Въ нашитѣ нови акцизни облагания се прѣдвизждатъ облагания и върху прѣдмети отъ най-широко употребление, каквито сж, напр., петрольтъ и захарта. Има и други прѣдмети, но азъ посочвамъ най-важнитѣ. Г. г. народни представители! Днесъ, когато и така мѣчно се доставляватъ въ страната най-нужнитѣ прѣдмети за употребление, днесъ, когато градското население — трѣба да си го признаемъ — е обдѣлѣло, днесъ ли трѣбваше ние да повишимъ акциза върху прѣдметитѣ отъ най-първа необходимостъ? Просто е грѣхота, просто е едно прѣнебрежение къмъ голѣмото героичество на нашия народъ, днесъ неговото сѣмейство да го обрѣмняваме съ увеличение акциза на най-потрѣбителнитѣ артикули.

По-нататъкъ, прѣдвизждатъ се привилегии и монополи. Е, г. г. народни представители, днесъ ли трѣбваше да се прѣдвизждатъ монополи и привилегии върху ракията, прѣдметъ, който засѣга едно отъ най-важнитѣ наши земеделски производства — лозарството?

Но министерството отива още по-нататъкъ, то облага съ акцизъ виното — това забравихъ да опомена — тогава, когато прѣдметъ на всички министерства досега за повишаването на земеделското стопанство е било лозарството. Ами че днесъ, когато производителитѣ сж въ околнитѣ, трѣба ли ние да ги смущаваме съ това, че въ това именно врѣме облагаме единъ отъ най-важнитѣ тѣхни странични приходи? Г. Радоловъ каза една много несправедлива дума, че петиотизираниѣ вина биха могли да се облажатъ. Не, г-да, петиотизираниѣ вина не сж изкуствени вина и една голѣма грѣшка е, дѣто тѣ сж били облагани съ единъ облогъ по-голѣмъ, отколкото облога на другитѣ вина. Азъ разбирамъ и приемамъ напълно да се облажатъ изкуственитѣ вина, но натуралнитѣ вина, къмъ които принадлежатъ и петиотизираниѣ вина, по никакъвъ начинъ, особено въ днешно врѣме, не трѣба да се облагатъ.



Г. г. народни прѣдставители! При тѣзи голѣми облози, сѣществующи и нови, които българскитѣ граждани трѣбва да плащатъ въ този моментъ, ние сме длѣжни да попитаме: какви услуги принася правителството на българския народъ, какви услуги принася неговата администрация? Е добръ, г. г. народни прѣдставители, трѣбва да си го признаемъ, че нашата администрация въ новоокупираниѣ земи ни компрометира. Въ новоокупираниѣ земи и въ нашата братска страна, Македония, ние сме изпратили администратори, които не стоятъ на висотата на високото положение, което заематъ. Това е всеизвѣстно, затова не може да има споръ, затова и падна бившиятъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи.

Г. Кирковъ: Какъ падна? Изпжиха го.

П. Даскаловъ: Не е падналъ затова. Заклученията му сѣ дължливи.

И. Георговъ: Но нѣщо повече: азъ имамъ тукъ факти, че администрацията и въ старото царство е администрация лоша.

Н. Харлаковъ: Така изпратиха и г. Фичевъ и други. Правителство, което тъпче, и него тъпчатъ.

И. Георговъ: Азъ ще ви приведа само два доказателства, само два факта, съвсѣмъ официални. Бѣлоградчишкиятъ околийски началникъ, г. Кирковъ, прѣзъ юлий мѣсецъ т. г., съ заповѣдь № 3169 отъ 9 юлий е прѣдписалъ на кметовѣтъ въ подвѣдомствената му околия, по заповѣдь, да му донесатъ писмено къмъ коя партия се числи всѣки кметъ. (Веселостъ) Г. Кирковъ отправя едно окръжно до кметовѣтъ въ своята околия, съ което иска, по заповѣдь — както е казано въ окръжното — да му се донесе писмено кои кметове къмъ коя партия се числятъ.

А. Христовъ: Сѣщото имаше и въ Пловдивската околия.

П. Даскаловъ: Какво прѣстѣпление има въ това?

А. Христовъ: Нищо. Тѣ ги знаятъ отъ изборнитѣ дѣла.

И. Георговъ: По-нататкъ, г. Кирковъ прѣдлага, щото въ срокъ до 13 сѣщия мѣсецъ, най-късно до 12 ч. по обѣдь, (Смѣхъ въ лѣвицата и крайната лѣвица) да му се дадатъ тѣзи свѣдѣния.

Г. Кирковъ: Значи, подъ страхъ на наказание.

И. Георговъ: Понеже г. Кирковъ въ своето окръжно говори, че по заповѣдь иска тѣзи свѣдѣния, азъ питамъ: дали тогавашниятъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи е далъ подобна заповѣдь?

Другъ случай отъ голѣма важностъ. Началникътъ на 15-то полково военно окръжие въ Бѣлоградчишката околия, който е комендантъ въ Бѣлоградчикъ, а завелъ дѣла противъ кметовѣтъ въ тази околия и вслѣдствие на тѣзи дѣла е билъ осѣденъ кметътъ на Търговишката община на 3 и 1/2 години затворъ. Сѣщиятъ комендантъ е турилъ на тѣсно и околийския началникъ г. Кирковъ, ...

Г. Кирковъ: И това не е право!

И. Георговъ: ... защото се установило, че г. Кирковъ е докаралъ въ Бѣлоградчикъ нѣколко кола плячка отъ Княжевацъ, дѣто той е билъ врѣмененъ околийски началникъ.

Г. Кирковъ: Билъ е ербапъ за тази работа.

И. Георговъ: Г. Кирковъ е трѣбвало да отиде въ сѣда. Комендантътъ на Бѣлоградчикъ, майоръ Поповъ, дава извѣстни компрометирующи свѣдѣния за г. Кирковъ, като казва, че е констатиралъ, какво той е донесълъ плячка нѣколко кола въ Бѣлоградчикъ.

Г. Кирковъ: Какъвъ видъ плячка — трофеи кажете! (Веселостъ).

И. Георговъ: Вслѣдствие на мѣрките, които е взелъ г. Поповъ, трѣбвало е непрѣмънно г. Кирковъ да отиде въ сѣлъ, обаче властѣта е намѣрила за добръ да вземе

мѣрки, за да спаси г. Киркова, и взема, че обвинява г. Попова за невмѣняемъ.

Г. Кирковъ: И аслѣ е невмѣняемъ, щомъ се осмѣлява да противодѣйствува на силнитѣ на деня.

И. Георговъ: Г. Поповъ е билъ виканъ въ София и му прѣдлагатъ да бѣде подложенъ на медицински прѣгледъ. Той отказва. Сетнѣ, закарватъ го подъ стража, но най-сетнѣ се установява, че той физически и духовно е билъ здравъ. (Веселостъ) Но пакъ Военното министерство въ лицето на генералъ-майоръ Найденовъ не иска да го пусне. Обаче единъ пътъ доказано, че той е билъ оклеветенъ, Главната квартира го повръща, но на дѣлото противъ г. Киркова, което се намира въ рѣцетъ на военния министъръ, не е дадено ходъ.

Н. Харлаковъ: Стои безъ движение — за анкета.

И. Георговъ: Другъ единъ фактъ. Прѣзъ юлий 1915 г., ...

Г. Кирковъ: Героично врѣме!

И. Георговъ: ... когато великитѣ сили въ Европа се намираха въ война, а тѣй сѣщо и Франция и Италия, въ Софлу не е имало никакви конкуренти за пашкулитѣ; явилъ се е само единъ купувачъ, прѣдставителъ на италианската копринена фарбика въ Софлу „Чириани“, и той е билъ нашиятъ колега, народенъ прѣдставителъ, г. Ангелъ п. Кировъ.

А. Кировъ: Не е вѣрно. На пашкулното тържище имаше повече отъ десетъ конкуренти.

И. Георговъ: Възползуванъ отъ липсата на конкуренти, неговата милостъ е давалъ неимовѣрно ниски цѣни. Но не стига това.

А. Кировъ: Това сѣ едни мизерни клевети, и Вие ставате проводникъ на тѣзи клевети. Цѣнитѣ бѣха отъ 4—5 л.

И. Георговъ: Чакайте.

П. Даскаловъ: Отъ приказкитѣ на Настрединъ-ходжа можете да чуете подобни работи. Ако искате да забавлявате, забавлявайте.

И. Георговъ: Освѣнъ това, той е намалявалъ и теглото. Началникътъ на Земледѣлската банка въ Софлу, г. Иванъ Стайковъ, за да спаси отъ голѣми загуби производителитѣ, отпускатъ имъ е отъ Земледѣлската банка аванси срѣщъ залогъ на пашкули.

А. Кировъ: И това сѣ празни приказки. Никакви аванси не сѣ отпускани. Това можете да провѣрите въ Земледѣлската банка. Теглото се тегли съ общински кантаръ.

И. Георговъ: Вслѣдствие на това, г. Ангелъ п. Кировъ не е могълъ да закупува, защото производителитѣ сѣ получили достатъчно заеми, за да могатъ да почакаятъ за една по-добра цѣна. Значи, г. Иванъ Стайковъ имъ е помогналъ въ случая.

А. Кировъ: Сѣщиятъ този Стайковъ е обралъ бакъра. Има 3—4 дѣла заведени срѣщъ него.

И. Георговъ: Почакайте. — За да си отмѣсти, г. Ангелъ п. Кировъ поисква отъ Земледѣлската банка да бѣде уволненъ г. Иванъ Стайковъ. Земледѣлската банка направила една анкета и констатирала, че, напротивъ, г. Стайковъ, като имъ е далъ заеми срѣщъ пашкули, е спомогналъ на производителитѣ да могатъ въ бѣдаще да получатъ по-добра цѣна.

Н. Харлаковъ: И аслѣ не е това задачата на Земледѣлската банка — да помага на тѣзи производители; тя трѣбва да помага на спекулантитѣ.

И. Георговъ: Земледѣлската банка отказва да го уволни. Тогава неговата милостъ, нашиятъ колега — не знае дали това е вѣрно — изглежда, като не могълъ да го уволни, е повлиялъ, за да бѣде г. Стайковъ тероризиранъ. Г. Стай-



ковъ е билъ нападатъ отъ околийския началникъ въ Софлу и е билъ битъ.

**Н. Харлаковъ:** Сигурно по радославистки начинъ — съ сопа. (Смѣхъ)

**А. Кировъ:** Околийски началникъ сега е единъ нашъ колега тукъ и може да обясни, че не е вѣрно.

**И. Георговъ:** Но съ това не се задоволяватъ неприятелитѣ на г. Стайкова, ами единъ уволненъ чиновникъ отъ тамошния клонъ е нападналъ на улицата г. Стайкова и го е билъ. Обаче какво виждаме? Полицията, намѣсто да арестува нападателя, арестува г. Стайкова...

**Н. Харлаковъ:** Разбира се.

**С. Костурковъ:** И завежда дѣло противъ него.

**И. Георговъ:** ... и завежда дѣло срѣщу него. Но това дѣло, слѣдъ като се оказва, че е изкуствено заведено, е паднало.

Г. г. народни прѣдставители! Не зная лицето, което ме прѣкъсва, дали е г. Кировъ, но това лице твърди, че г. Стайковъ е билъ единъ човѣкъ компрометиранъ. Е добръ, азъ ще се позова тукъ на свидѣтелството на „Народни права“. „Народни права“, въ брой 90 отъ 7 май 1908 г., пише добъръ отзывъ за прѣмѣстването на г. Стайкова — той е билъ въ Бѣла. (Чете) „За прѣмѣстения по собствено желание началникъ на Земледѣлската банка въ Дръново, г. Иванъ Стайковъ, въ гр. Бѣла пишатъ, че той оставя добри спомени въ първия градъ между всички граждани и селяни, безъ разлика на политически убѣждения“.

**Н. Харлаковъ:** Той не е разбралъ новата политика, която трѣбва да слѣдва Земледѣлската банка — че трѣбва да помага на обирачитѣ.

**А. Кировъ:** Между 1908 и 1916 г. има цѣли 8 години. (Прѣдседателското мѣсто заема прѣдседателтъ)

**И. Георговъ:** Г. г. народни прѣдставители! Когато е въпросъ за ония услуги, които ние дължимъ къмъ всѣко порядъчно правителство, азъ съмъ длъженъ да ви обърна вниманието върху единъ другъ фактъ. Безспорно е, че, за да може тази страна да се управлява законно, трѣбва да се допусне най-свободна критика въ срѣдата на обществото; затова не може да има никаква прѣлирия. Е добре, ние се питаме: какъ е било възможно въ една конституционна парламентарна страна, каквато е България, министъртъ на правосъдието да си позволи да издаде единъ указъ № 15 по Министерството на правосъдието — той е напечатанъ въ „Държавенъ вѣстникъ“ — въ който въ първия членъ се забранява „разпространението, подъ каквито и да било побуждения, устно, писмено, печатно или по какъвто и да е другъ начинъ слухове или факти, които могатъ да прѣдизвикатъ въ населението смущение, страхъ или безредие“?

**Н. Харлаковъ:** Или нѣкаква надежда.

**П. Вангеловъ:** (Къмъ И. Георговъ) Сега откри Америка!

**И. Георговъ:** Г. г. народни прѣдставители! Въз основа на такъвъ единъ указъ, напечатанъ въ „Държавенъ вѣстникъ“, може всѣки български гражданинъ, всѣки народенъ прѣдставителъ, всѣки общественъ дѣецъ затуй, че е казалъ нѣщо, което може да бѣде прѣтълкувано отъ тайната полиция, да бѣде даденъ подъ сѣдъ, да му се иска гарция или да бѣде затворенъ. Ами каква критика тогава българскитѣ граждани могатъ да упражняватъ върху дѣлата на правителството?

**П. Даскаловъ:** Да, да, сега е врѣме за критика! Трѣбва всѣки да знае мѣрка на устата си.

**И. Георговъ:** Г. Даскаловъ! Ще се съгласите съ мене, че въ най-тревожитѣ и най-критическитѣ врѣмена една критика, която може да упражни единъ общественъ дѣецъ, е извънредно полезна. Вие сами прѣзъ врѣме на балканската война си допуснахте извѣстна критика.

**П. Даскаловъ:** Зависи отъ критиката.

**И. Георговъ:** Затова азъ не ви упрѣквамъ. Винаги трѣбва да допуснете критика, защото само по такъвъ на-

чинъ ние ще можемъ да запазимъ нашитѣ жизнени интереси.

**П. Даскаловъ:** Указътъ не е за критики, а за лъжливи тревожни слухове, както това го има въ всички държави на свѣта, както го има и въ Англия.

**С. Костурковъ:** Днесъ дадохъ по 1/4 кгр. хлѣбъ и ако излѣзна да го кажа публично, ще ме дадатъ подъ сѣдъ въз основа на указа на г. министра. Това знаете ли Вие?

**Прѣдседателтъ:** (Звъни) Моля ви се, не се разправяйте.

**П. Даскаловъ:** (Къмъ И. Георговъ) Не се приструвайте, че не знаете за какво се отнася тази разпоредба; тя не се отнася за 1/4 кгр. хлѣбъ.

**Прѣдседателтъ:** (Звъни) Прѣстанете най-после, г. Даскаловъ.

**П. Даскаловъ:** Прѣстанахъ, г. прѣдседателю.

**И. Георговъ:** Г. г. народни прѣдставители! И разстройството на нашия бюджетъ, и лошото управление се дължатъ само на липса на парламентаренъ и общественъ контролъ. Въ всички воюващи страни, и въ Германия, и въ Франция, и въ Англия, могатъ да се прочетатъ рѣшитѣ на народнитѣ прѣдставители въ вѣстникитѣ, ...

**Н. Харлаковъ:** Даже и въ Русия.

**И. Георговъ:** ... могатъ да се прочетатъ отчети за разискванията въ Народното събрание. Ние сме единствената страна, въ която е турена цензура върху дебатитѣ на Народното събрание. Е добръ, това какво показва? Това показва, че нашиятъ Парламентъ е безсиленъ.

**Д-ръ Д. Тодоровъ:** Не е вѣрно това, което говорите.

**И. Георговъ:** Говорѣше се дълго врѣме, че за да има добри финанси, трѣбва да има добро управление, а пъкъ азъ ще кажа, че при нашитѣ условия, за да имаме добри финанси, трѣбва да имаме общественъ контролъ, трѣбва да имаме парламентаренъ и общественъ контролъ. Докогато ние този контролъ не го извоюваме, дотогава ние не можемъ да имаме добри финанси.

**Прѣдседателтъ:** Има думата г. министъртъ на правосъдието.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Г. г. народни прѣдставители! Прѣдшествуваниятъ ораторъ нападна Министерството на правосъдието, задѣто е издалъ указъ да се наказватъ ония граждани, които умишлено, или съ съзнание разпространяватъ такива новини, които могатъ да причинятъ смутъ въ отечеството ни. Трѣбва да дамъ обяснения на почитаемото Събрание. Инициативата, г-да, не е моя, тя е отъ Главната квартира. Главната квартира чрѣзъ Военното министерство помоли Министерството на правосъдието да използва углавния ни законъ, въ който изрично е казано, че правителството може да издава разпореджения, които наврѣмето си, разбира се, сѣ полезни. Така щото инициативата е на Главната квартира — който не вѣрва, може да дойде въ министерството да види прѣписката.

**Н. Харлаковъ:** Това нѣма значение. Отговорността е Ваша.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Главната квартира, която днесъ се бори за сѣществуването. ...

**Г. Кировъ:** (Възразява нѣщо)

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Оставете да се изкажемъ и ние. Вие никога нѣма да оставите единъ министъръ да се изкаже. Какво е това! Вие трѣбва да оставите министра да свърши една рѣчь, безъ да го прѣкъсвате. Това, прѣди всичко, е конституционно начало.

**Нѣкой отъ лѣвицата:** Браво!

**Министъръ Х. И. Поповъ:** А, браво, браво! Като сте тръгнали по тоя пътъ, нѣма защо ние да ви слушаме.

**Н. Харлаковъ:** Нѣма защо да отклонявате отговорността отъ Васъ.



**Министъръ Х. И. Поповъ:** Това не е кръчма тукъ; това не може да се говори въ единъ парламентъ. Азъ давамъ обяснения на почитаемия Парламентъ. Главната квартира е днесъ, която поддържа реда и на фронта, и вътрѣ, и тя е, която може да цѣни въ какво положение се намира нашето общество, и че днесъ, при такива уста, каквито ги имаме навсѣкѣждѣ, дори и тукъ, може да стане едно смущение въ страната и всички тѣзи резултати на тая война да отидатъ по дяволитѣ.

**Н. Харлаковъ:** Дайте си оставката и други ще дойдатъ да управляватъ.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Нѣма за какво да си даваме оставката. Азъ съмъ повиканъ тукъ да изпълнявамъ закона, а законътъ е такъвъ. Въ тѣзи врѣмена, когато народътъ се бори за своето съществуване и когато начело на армията е туренъ единъ човѣкъ, който казва, че азъ искамъ това, защото въ нашето общество има лоши езици, които отъ всичко правятъ стрѣла, за да могатъ да постигнатъ своитѣ цѣли непатриотични, тогазъ право е на правителството и въ сѣщото врѣме и на министра на правосъдието — и не че се закривамъ и казвамъ, че нѣмамъ отговорностъ; съ гордостъ го казвамъ, че азъ вземамъ отговорността за това — всички ония, които умишлено отиватъ да смущаватъ обществото и които разпространяватъ такива новини, които могатъ да причинятъ смутъ въ страната, да нареди да бѣдатъ турени въ затвора. Това всички да го знаете. И туй било страшно прѣстѣпление, туй било непозволяване на критика! Позволете ми да ви кажа, че критика е друго. А лошиятъ езикъ, който дебне всѣки моментъ, като дяволъ, да може да смуги народа и да го хвърли въ оная пропасть, както бѣше въ 1913 г., това не е критика, това е демонъ и трѣбва да се върже тамъ, където се вързватъ демонитѣ.

**Н. Харлаковъ:** Това е ново.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** А, това е ново! Отиде едичкой си и казва: „Бѣгайте отъ фронта“. Туй е критика — нали?

**Г. Кирковъ:** Това го има въ военно-наказателния законъ.

**Прѣдседателътъ:** (Звъни)

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Нѣма го въ военно-наказателния законъ. Законътъ изрично говори тукъ, че такива езици трѣбва да спратъ и, ако не спратъ, за тѣхъ ще се яви военниятъ прокуроръ и ще имъ каже: „Вие, г-да, въ това врѣме трѣбва да знаете какъ се намирате; не трѣбва да разпространявате никакви подобни слухове“. Защото, съгласете се, г-да, че врѣмената сж извънредни и може една новина, която така погледната въ нормално врѣме да не е нищо, но тя може да причини катастрофа въ страната въ днешно врѣме и трѣбва ли единъ добъръ гражданинъ да я разпространява? Не трѣбва. Ами ако е такава — сѣдътъ ще цѣни, разбира се — която може да причини бунтъ въ страната, трѣбва ли да остане ненаказана? „Не — казва ни ораторътъ — никаква критика; министърътъ на правосъдието си позволи такова нищо“. Какво нищо? Прочетохте го, нали, че бунтове не трѣбва да се правятъ, и ако съзнавате, че новината е такава, която може да причини бунтъ, не трѣбва да говорите. Това страшно прѣстѣпление ли е въ тия страшни врѣмена, въ които се намирате?

**В. Коларовъ:** Има такива разпореждания въ военно-наказателния законъ.

**Прѣдседателътъ:** (Звъни) Г. Коларовъ! За съжаление, трѣбва да констатирамъ, че Вие постоянно прѣкъсвате.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Нѣма такива разпореждания въ военно-наказателния законъ и затуй специално се тури това тукъ. „Който проповѣдва бунтъ“ е друго, а „който разпространява новини, които могатъ да докаратъ бунтъ“, е друго.

**Н. Харлаковъ:** Знаете, че двѣ жени сж били затворени само за това, че се оплакали, че хлѣбътъ е отъ развалена царевича. Ето вашитѣ разпореждания!

**Прѣдседателътъ:** (Звъни) Значи, никаква бѣлѣжка, направена Вамъ, не струва петъ пари. Седнете си на мѣстото и не прѣкъсвайте г. министра.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Азъ казвамъ, че въ врѣме на война правителството или кой и да е управляющъ, ако претендира, че е безпогрѣшенъ — това е празна приказка. Въ врѣме на война и военни, и невоенни могатъ да направятъ грѣшки.

**Н. Харлаковъ:** Тѣй.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Грѣшките могатъ да се поправятъ, когато има добри граждани, а не, когато ги раздухvatъ и веднага да дойде катастрофа. (Възражение отъ крайната лѣвица) Слѣдователно, казвамъ, вие не можете да обвинявате, когато и военни и граждани мислятъ, че въ извѣстно врѣме извѣстни новини не трѣбва да се пускатъ така, както ги прѣскатъ особено тукъ, въ София, и въ нѣкои центрове, които отчайватъ и на фронта нашитѣ добри граждани, отчайватъ и насъ тукъ и могатъ да донесатъ даже и катастрофа. Азъ не съмъ съгласенъ даже и съ това, г. г. народни прѣдставители, което става и тукъ, въ Народноото събрание.

**Отъ лѣвицата:** А-а-а!

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Ще дойде врѣме, ще стане миръ и ще видите какво се е говорило въ другитѣ парламенти и какво се говори тукъ, у насъ. Ще видите още дали тѣзи недостатѣци не ги е имало и въ други държави, даже по-силни и по-велики, а не като нашата; дали не сж били правени грѣшки даже и въ такива уредени държави, каквато е Германия, и дали е имало народни прѣдставители да дойдатъ тукъ и да говорятъ съ такъвъ огънь за тѣзи недостатѣци, които всѣки съзнава, че могатъ да причинятъ, ако не друго, то поне нѣкое бѣгство въ нѣкой фронтъ. Че какво мислите да се изправи тукъ единъ депутатъ и да каже: „Г-да! Гладуватъ нашитѣ на фронта“. И това да се вика три мѣсеца тукъ отъ трибуната. Какъ мислите, че това добро ли ще принесе на фронта?

**В. Коларовъ:** Най-хубаво, дайте имъ хлѣбъ и нахранете ги.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Истински патриотъ е този, който, като узнае, че гладуватъ, даже и да е истина, да се яви прѣдъ министъръ-прѣдседателя, да се яви прѣдъ главнокомандующия, да се яви прѣдъ комитета, прѣдъ опозицията, прѣдъ добритѣ граждани и да каже: „Какъ да направимъ, г-да“ — и никой да не знае — „да се нахрани армията; какъ да направимъ по възможностъ народътъ ни да се удовлетвори, да има хлѣбъ и т. н.“? Това става отъ добритѣ патриоти по юшкетата, да не чуе народътъ. Не, грѣбвало да чуе и народътъ, да чуятъ и на фронта, че тукъ имало не зная какви злоупотрѣбления, че тукъ нѣмало хлѣбъ, че това имало, че това нѣмало и да слушаме тукъ отъ военни да ни казватъ: „Г-да, Вие тукъ гладувате повече, отколкото на фронта“. Чухте ли това завчера? Ще дойде врѣме да видимъ, какъвъ е езикътъ, напр., въ Райхстага и какъвъ е вашиятъ езикъ тукъ.

**Нѣкой отъ крайната лѣвица:** Въпросътъ не е въ езика; въпросътъ е въ работата.

**Прѣдседателътъ:** (Звъни) Моля ви се, г-да.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** И сега може да се види, че Райхстагътъ е въ пълно съгласие съ правителството.

**С. Костурковъ:** Даже езикътъ на руската дума се чува, а само езикътъ на нашия Парламентъ не се чува отъ вашата цензура.

**Прѣдседателътъ:** (Звъни). Оставете г. министра да говори. Вашето мнѣние е такова, но мнѣнието на г. министра е друго. Слушайте!

**С. Костурковъ:** Въ Германия се почита рѣчта на депутатитѣ, а тукъ не се почита.

**Прѣдседателътъ:** (Звъни) Г-да! Оставете г. министра да говори. Да сте вие като въ Германия, ще бѣде цвѣте!

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Парламентарна критика искатъ! Азъ съмъ увѣренъ и съмъ убѣденъ, че когато се прослѣди у всички парламенти каква е тази критика, вие ще видите, че у насъ стоимъ на най-долното стѣпало на парламентарно развитие. Излиза единъ ораторъ тукъ да се



конституира самопроизволно въ прокуроръ и казва: „Господинътъ направилъ това и това, Х направилъ това и това, У — това и това“ и ги носятъ тукъ всеки день. Прѣдставите си, г. г. народни прѣдставители, въ една страна има всяка година по 800.000 дѣла, и какъвъ би билъ този парламентъ, който ще се занимава постоянно съ това: какъдѣ какво дѣло има и какво е то? Това е просто смѣхъ, това е незнание, че този органъ е законодателенъ, че той трѣбва да обръща внимание на законодателната дѣйностъ, че той има извѣстенъ контролъ. Направете питане тамъ, дѣто мислите дѣйствително, че има нѣкаква грѣшка въ изпълнителната властъ, . . .

**Нѣкой отъ лѣвицата:** Ама вие не отговорите на пита-нията.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** . . . и по това питане ще се даде обяснение и ще свърши. Но тѣ съ това не свършватъ.

**Х. Кабакчиевъ:** Всеки день давате обяснение на нашитѣ питання!

**Прѣдседателъ:** (Звъни)

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Сега това, което вършите, конституционно ли е? Азъ не мога да си обясня за каква конституция вие ще ми говорите, когато не зачитате нито конституция, нито министри.

**Г. Кирковъ:** Зависи отъ министра, г. министре. Вие унижавате престижа си.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Отъ министра зависи, ще разправяшъ ти. На мене не разправяй парламентаризмъ. Зависи отъ това, вие да се научите да бѣдете депутати!

**Г. Кирковъ:** Вашия колега го хванаха за ухото и го изхвърлиха отъ тукъ.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Ти да идешъ въ кръчмата и тамъ да говоришъ.

**Г. Кирковъ:** Министъръ, който уважава себе си, не говори така. Уважавайте, да Ви уважаватъ.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Ще хващатъ за ухото! Кого ще хващате за ухото? Само васъ ли ще слушаеме тукъ?

**Прѣдседателъ:** Правя Ви бѣлѣжка, г. Кирковъ!

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Я си припомнете прѣдидущия ораторъ, г. г. народни прѣдставители, откогато е депутатъ, излѣзълъ ли е нѣкой день да не каже за нѣкого по нѣколко клевети тукъ? — Никога.

**Нѣкой отъ дѣсницата:** Това му е занаятъ.

**Министъръ Х. И. Поповъ:** Ами затова ли се избиратъ депутати? Ако господинътъ дѣйствително е убѣденъ, че има нѣкакви прѣстѣпления — хората не сѣ ангели — ами за това има закони. Щомъ искашъ да бѣдешъ доносчикъ, дай едно заявление до прокурора и ще хванатъ човѣка за ухото. Човѣкътъ не е тукъ, а той казва: „Х е направилъ това и това“, и Х не може да се защити. Ами единъ гражданинъ трѣбва да има защита, прѣди всичко, и тази защита е уредена отъ нашитѣ закони. Когато вие обвинявате Х въ нѣкакво прѣстѣпление, хората ще го повикатъ и ще го попитатъ: „Васъ обвиняватъ въ това и това. Вашитѣ обяснения какви сѣ?“ И има редъ дѣла: едни се оправдаватъ, други се осѣждатъ. Какво е това, на какво приличатъ нашитѣ учрѣждения — да дойде тукъ единъ депутатъ, облѣченъ въ мандата на народенъ прѣдставителъ, и да се конституира въ една произволна обвинителна властъ и нарежда 20 души, било генерали или други, било тукъ или вънка, опозорява ги, нацапва ги и си отива? Ами това депутатъ ли е, това критика ли е, това прилича ли на нѣщо? Това става по махалитѣ, става отъ бабитѣ, които сѣдатъ да прѣдатъ на сѣденкитѣ и говорятъ: „Мари, еди-коя си това и това направила — знаете ли го?“ „Ами отъ кого чухте?“ „Азъ го чухъ отъ еди-кого си“. И той се счита за сериозенъ ораторъ! Ами щомъ е направено, идете при прокурора, и тамъ ще се свърши всичко. Азъ съмъ чѣлъ Карара, италиянеца, който казва: истински възпитаниятъ човѣкъ — не депутатъ ли — нѣма право да каже на осѣдения разбойникъ: „Ти си разбойникъ“, защото той е осѣденъ, сѣдѣтъ му

дава неговото възнаграждение, ще си иде той тамъ, ще си излежи наказанието и ще излѣзе пакъ човѣкъ. Ти нѣмашъ право да го наричашъ разбойникъ; само сѣдѣтъ има това право. Той по-нататкъ ще си излежи наказанието и ще стане пакъ честенъ човѣкъ. Тукъ всеки единъ, осѣденъ или неосѣденъ, изглежда, че е разбойникъ. И азъ не видѣхъ българины, който е управлявалъ, да не е разбойникъ за противниците. Кажете ми единъ българины, моля ви се, откогато съществува България, билъ той министъръ или окръженъ управителъ, да не е билъ разбойникъ въ очитѣ на опозицията. Това не е ли срамъ, това не е ли позоръ? Какъвъ езикъ е това? Кога ще се оправимъ и кога ще заговоримъ ние за парламентаризмъ? Никога.

Ето защо, казвамъ, г. г. народни прѣдставители, ние, правителството, заедно съ Главната квартира, тѣй да се каже, съ всичкитѣ органи, които днесъ управляватъ въ сѣюзъ, съ пълно съзнание намѣрихме за добръ да не се разпространяватъ такива новини. Какви новини? Които сънаватъ, че могатъ да смутятъ народа и могатъ да внесатъ бунтъ въ страната. Тукъ нищо прѣстѣпно нѣма. Кои сѣ тия новини, за това има сѣдъ. Той ще прѣцѣни какво сте правила и каква е вашата идея; истина ли вие гоните нѣкаква цѣль; сте ли чуждо оръдие или работите съ своя нещастенъ умъ въ това врѣме, когато цѣль народъ се бори за съществуването си, вие да дирите такива катастрофи, или не. Ако намѣрятъ, че вие сте съ такъвъ духъ, мислете му. Когато разпространявате такава идея въ своето отечество, нѣма защо да се оплаквате отъ нѣкого — всеки ще си отговаря за своята дѣйностъ. Ако това е прѣстѣплението на нашето правителство, и на менъ особено, ние ще понесемъ всичката отговорностъ. Такива прѣстѣпления се вършатъ и въ други мѣста днесъ!

**Г. Кирковъ:** Хайде, холанъ. Какво носите вие? Нищо не носите.

**Прѣдседателъ:** (Звъни)

**Министъръ Х. И. Поповъ:** На такива депутати като Васъ азъ казвамъ, че нѣма и да отговарямъ даже. Вие да идете въ кръчмата да се разправяте — това е за Васъ. (Ржко-плѣскания въ дѣсницата)

**Прѣдседателъ:** Г. Теодоръ Теодоровъ! Ще говорите ли по въпроса? Вие сте се записали да говорите и онзи день Ви дойде редътъ, но Ви нѣмаше. (Глъчка) Моля Ви се, г. Теодоръ Теодоровъ, ще говорите ли? Викамъ Ви два пѣти — и онзи день, и сега.

**Т. Теодоровъ:** Азъ ще искамъ да използвамъ двата часа по това.

**Прѣдседателъ:** Ако ще говорите, заповѣдайте на трибуна, ако ли не . . .

**Т. Теодоровъ:** Ще говоря, но искамъ да използвамъ правилника.

**Прѣдседателъ:** Тогава, заповѣдайте. Има врѣме.

**Т. Теодоровъ:** Азъ казахъ, че искамъ да използвамъ двата часа по правилника.

**Прѣдседателъ:** Добръ, добръ.

**Х. Гендовичъ и други:** Тогава да оставимъ за утрѣ.

**Прѣдседателъ:** Има и сега врѣме; затова, моля, заповѣдайте.

**Т. Теодоровъ:** (Отъ трибуна) Г. г. народни прѣдставители! Въпроситѣ, които се възбуждатъ съ внесения бюджетпроектъ за 1917 г. и съ рѣчта на г. финансовия министъръ, неговото устно експозе, както и писменото, сѣ толкова многобройни, толкова сложни и въ сѣщото врѣме тѣй интересни и важни за сѣдбата на нашето отечество, че азъ ще се спра само върху единъ общъ обзоръ, единъ общъ прѣгледъ на тѣзи чисто финансови, икономически и бюджетни въпроси, като ще се постарая да отстраня всичко онова, което е отъ областта на чистата, вътрѣшна или външна, политика на правителството. Може би, ще се прѣдстави другъ случай, когато ще мога и въ това отношение да кажа онова, което обстоятелствата позволяватъ да се каже въ настояще врѣме и което длъжността ми на народенъ прѣдставителъ налага. Но засега въ тѣзи общи де-



бати азъ искамъ да се ограничи — защото не мога да говоря повече отъ два часа, споредъ правилника, съ чисто финансовата страна на този законопроектъ за бюджета.

Г. г. народни представители! Азъ бихъ желалъ да отделимъ колкото се може повече време за разискване и изучаване именно на финансовитъ въпроси, на нашия бюджетъ. Най-главната прерогатива на всички парламенти на свѣта, онова, което оправдава голѣмия шумъ и гюрултия и голѣмитъ р-ходи, съ които е свързано функционирането на туй високо учрѣждение, е контролътъ му върху народната пара, върху начина, по който се събиратъ паричнитъ срѣдства отъ народа, върху начина, по който държавата обратно му повръща тѣзи парични срѣдства. Въ това е, може да се каже, сжщността на парламентарното управление. И ако ние бихме се зарекли да не говоримъ за нищо друго, а бихме говорили само за тѣзи въпроси, които сж свързани съ бюджета, ние ще си употребимъ времето най-ползотворно. Върху тѣзи въпроси колкото говоримъ повече, толкова е по-добрѣ, и колкото повече народни представители се заинтересуватъ съ тѣхъ да ги учатъ, изучаватъ и слушатъ тукъ и иматъ амбицията да се състезаватъ по тѣхъ, да се прѣлиратъ върху тѣхъ, толкова повече полза има за всѣка страна, но въ особености за нашата. Е добрѣ, днесъ ние сме дошли до едно финансово положение, което изисква всичкитъ наши грижи, всичкото наше внимание и всичкото наше най-добросъвѣстно старание да бъдемъ полезни на отечеството си. И, слѣдователно, ако азъ употребя два часа — а бихъ желалъ да мога да употребя и четири часа — ако мнозина други говориха по тия въпроси и ако имаме да говоримъ още и по-нататъкъ, когато иде разгледаме отдѣлнитъ бюджети, нека не съжаляваме за това. Законътъ за отчетността по бюджета изисква бюджетопроектътъ да се внесе наврѣме, за да има народното прѣдставителство достатъчно време да го проучи и въ комисията, и въ коридоритъ, и въ кулоаритъ на Народното събрание и тукъ въ Камарата.

Слѣдъ това прѣдисловие минавамъ къмъ самата работа.

Имаме прѣдставена въ този бюджетопроектъ финансовата смѣтка на държавата за 1917 г. и ние трѣбва да се произнесемъ каква е тя, какво бѣдаще приготвяла на държавата ни, какви неудобства и какви мѣрки трѣбва да се взематъ за отстраненето на тия неудобства. Първиятъ въпросъ, който се поражда, е да видимъ какъвъ е този бюджетъ сега въ неговата общност, колко сж разходите ни и какви ще бѣдатъ приходитъ ни, които се прѣдвиждатъ отъ финансовия министръ за идущата година. Г. министрътъ на финанситъ ни казва, че държавата ни, за своето управление, ще има нужда за идущата година отъ 451.799.288 л. разходъ. Слѣдъ това той ни казва, че държавата съ сегашнитъ ресурси, съ които разполага, съ това, което сегашнитъ закони даватъ право на правителството да събере, не ще може да събере повече отъ 275 милиона; г. министрътъ не се изразява точно на какво можемъ да разчитаме безъ новитъ негови реформи и облагания, но отъ неговитъ думи може да се заключи, че можемъ да разчитаме на една сума приблизително отъ 275 милиона лева, даже и по-малко, но максимумъ 275 милиона лева. Отдѣ изваждамъ това заключение? Приходниятъ бюджетъ за 1915 г. тѣй, както го е съставилъ г. министрътъ и който е съставенъ тогава на основание на законитъ, които сж дѣйствували тогава и които дѣйствуватъ и сега — нови нѣкои облагателни закони не сме създали — е далъ право да разчитаме на 275.366.200 л. въ едно време, когато не имало война. Но понеже самъ г. министрътъ допуща, че идущата година въ по-голѣмата си частъ, а, може-би, и цялата, може да мине въ война, значи, той не може да разчита на по-голѣми приходи, отколкото е прѣдвидѣлъ за по-нормални години, каквато е била 1915 г. Максимумътъ, слѣдователно, на който може да се разчита за 1917 г., при туй положение, като се държи смѣтки, че една частъ отъ идущата година, по-голѣма или по-малка, че бѣде прѣкарана въ война, е 275 милиона лева. Значи, г. министрътъ на финанситъ съ своя бюджетопроектъ ни казва, че ние сме прѣдъ лицето на единъ дефицитъ отъ 180 милиона лева, въ кръгло число, и въ предвиждане на този очевиденъ дефицитъ той иска да вземемъ мѣрки да направимъ нови облагания, и ни сезира съ цѣлъ редъ законопроекти и прѣдложения, свързани съ самия бюджетопроектъ. Очевидно е, че нашата задача въ случая е извънредно сериозна и въ сжщото време извънредно тежка. Ние трѣбва да гласуваме единъ бюджетъ въ разходитъ му за 451 милиона лева и трѣбва да намѣримъ нови доходи — като прѣдполагаме, че гласуванитъ досега сж сигурни и ще постигнатъ въ размѣръ на 275 милиона лева — още 180 милиона лева. Тая задача лесна ли е? България, на която

всичкиятъ бюджетъ до 1912 г. — то се вика до прѣди четири години — бѣше 180 милиона лева, днесъ трѣбва да намѣри още 180 милиона лева, ей-сега, съ нашитъ тукъ рѣшения, които имаме да вземемъ по новитъ законопроекти, които ще гласуваме. Очевидно е, че сме изправени прѣдъ една извънредно тежка и сериозна задача и нашето замисляне, нашето всестранно и дълбоко проучване се налага отъ интереситъ на тази страна, която ние прѣдставяваме, бранимъ и уреждаме. Отъ насъ зависи това и ние трѣбва да го направимъ.

Азъ бихъ желалъ, г. г. народни представители, прѣди да се спра на въпроса какво трѣбва да направимъ, за да помогнемъ на туй положение, да направя единъ ретроспективенъ погледъ назадъ, както направи и г. министрътъ на финанситъ, като се спра за малко време върху бюджетопроектитъ и бюджетитъ, гласувани за двѣ-три отъ минатитъ години. Азъ намирамъ, че най-цѣлесъобразно нѣщо е да вземемъ три бюджета. Ще вземемъ бюджета на 1912 г., защото този бюджетъ бѣше съставенъ прѣди балканската война, въ единъ периодъ на нормално течение на нашия държавенъ и общественъ животъ. Той е послѣдниятъ нашъ бюджетъ, съставенъ въ свършено нормално време, изразъ, може да се каже, на послѣдния стадий на нашето нормално, несмутено отъ никакви войни, развитие. Е добрѣ, прѣди да влѣземъ ние въ епохата на войнитъ, която започва отъ мѣсецъ октомврий 1912 г. и продължава и до днесъ съ единъ малкъ отдохъ отъ 1—2 години — отдохъ само, една малка почивка — бюджетътъ, казвамъ, на тая година е едно мѣрило за нашата материална способностъ, колко ние можемъ да харчимъ за нашата държава, какви сж били нейнитъ нужди тогава и какви сж били нейнитъ ресурси. Втори единъ периодъ, който можемъ да вземемъ за сравнение, е слѣдъ като прѣминахме първата война прѣзъ 1912 и 1913 г. и слѣдъ като имаме една година почивка — 1914 г. — прѣзъ което време, може да се каже, всичкитъ пагубни влияния на балканската война и разстройства, промѣни, които тя несъмнено донесе въ нашия общественъ и икономически животъ, се вече повече или по-малко изразиха и проявиха. Тѣ, нѣма съмнѣние, ще се явяватъ и по-послѣ, но въ по-голѣмата си частъ сж се вече проявили, да видимъ какъ ние сме се усѣтили подиръ първата война, когато въ края на 1914 г. сме направили другъ единъ бюджетъ за 1915 г. Той е единъ показателъ тоже важенъ, за да видимъ въ какво положение сме били тогава. Слѣдователно, важно е да изучимъ и сравнимъ бюджета на 1915 г. съ оъзи на 1912 г. Бюджетътъ на 1913 г. нѣма да изучаваме, защото той е бюджетъ на една година, прѣкарана въ война. Сжщо така и върху бюджета на 1914 г. нѣма да се спираме, защото той е единъ бюджетъ, който слѣдва веднага подиръ войната. Но ние имаме право да считаме бюджета за 1915 г. повече или по-малко нормаленъ. Ние прѣкарахме 1916 г. безъ да гласуваме особенъ бюджетъ, съ дванадесетини — изпърво шестъ, послѣ три и най-послѣ пакъ три дванадесетини, но ние не се занимахме съ единъ общъ прѣгледъ на нашитъ държавни разходи и приходи, не направихме едно всестранно изучаване за приходитъ, които можехме да имаме, или ресурситъ, които трѣбва да създадемъ, не гласувахме единъ редовенъ бюджетъ за 1916 г. Тѣй че бюджета на 1916 г. не можемъ да вземемъ подъ внимание за едно сравнение. Тогава идваме до бюджета за 1917 г.

Е добрѣ, г. г. народни представители, за 1912 г. ние сме имали съставенъ единъ бюджетъ, който въ разходитъ си е било прѣдположено, че ще се склочи съ 188.929.057 л. Имали сме срѣщу това прѣдвиденъ единъ приходенъ бюджетъ отъ 190.273.440 л., като държимъ смѣтка за единия милионъ лева максимумъ, който, по чл. 126 отъ конституцията, всѣко правителство може да изразходва за прѣдвидени въ бюджета нужди. Колкото и да прѣдвидяваме, колкото и параграфи да направимъ въ бюджета, сѣ остава нѣщо непрѣдвидимо, което всѣка година ни носи и което дава право на правителството, безъ разрѣшение на Народното събрание, да изразходва до единъ милионъ лева, които сж били почти винаги изразходвани отъ всѣко правителство, колкото и да е било то прѣдвидиливо въ бюджета си. Тогава ние сме имали съставенъ единъ бюджетъ отъ 189.929.057 л. въ разходъ, и 190 милиона въ приходъ — на книга, когато е билъ съставенъ, уравнилсенъ. Какъ се е изпълнилъ този бюджетъ въ дѣйствителностъ за 1912 г., азъ нѣма да се спрамъ сега да излагамъ всестранно, но ще кажа само едно общо заключение, че бюджетътъ за тази година горѣ-долу се е приключилъ въ сжщия размѣръ, безъ дефицитъ. Разходитъ сж били уравнилсени съ приходитъ, тѣй че въ това отношение 1912 г. може да се счита като една добра година. Защото, щомъ ние можемъ



да сключимъ бюджета безъ дефицитъ, ние въ България трѣбва да се похвалимъ. Говоря въ общи думи, не се спирамъ подробно върху цифритѣ. И то, изпълнението, е много важно; нѣма съмнѣние, изпълнението е по-важно, отколкото съставянето на бюджета. Но понеже разглеждамъ сега какъ е направена смѣтката за 1917 г. — какъ ще се изпълни, то другъ е въпросъ — затуй искамъ да сравня смѣтките, които сме правила прѣзъ тѣзи прѣдшестващи години. Този бюджетъ за 1912 г., за който ви говорихъ, е билъ внесенъ отъ мене и азъ нося отговорността за неговото съставяване. Въ 1915 г. г. Тончевъ е внесълъ бюджетъ за разходитѣ въ размѣръ 275.366.200 л., въ който влиза и единиятъ милионъ, прѣдвиденъ по чл. 126 отъ конституцията. Той е билъ прѣдвиденъ тогава при съставянето на самия бюджетъ. Сега за 1917 г. не е прѣдвиденъ този милионъ. И ако се прѣдвиди и той, бюджетътъ ще стане 452.900.000 л., а не 451.900.000; — а той трѣбва да се прѣдвиди, защото непременно ще се похарчи за нужди, които нѣма да ги има прѣдвидени въ бюджета. Приходниятъ бюджетъ за 1915 г. е билъ прѣдвиденъ въ размѣръ 275.379.886 л. срѣщу разходния такъвъ въ размѣръ на 275.366.200 л. Самиятъ този бюджетъ за 1915 г., обаче, споредъ г. министра, е сключенъ съ дефицитъ. Сѣщо така и бюджетътъ за 1916 г., прилаганъ съ дванадесетини, е сключенъ съ дефицитъ, който не може да се опрѣдѣли сега точно колко е, но всѣки случай е кждѣ 100-тъ милиона и надъ тѣхъ отгорѣ. Очевидно е подиръ тази констатация, че когато ние съ бюджетъ отъ 275 милиона лева въ приходъ и разходъ, който сме имали за 1915 г., не сме могли да срѣшнемъ двата края, а сме дошли до единъ дефицитъ отъ около 100 милиона лева, при бюджетъ отъ 451 милиона лева, респективно 452.799.000 л. за 1917 г., ако останемъ при туй финансово положение, въ което сме били прѣзъ 1915 и 1916 г. и съ тѣзи приходи, ние ще имаме единъ бюджетъ за 1917 г. най-малко съ около 180 милиона лева дефицитъ. Ако ли пъкъ вземемъ въ внимание, че и 1916 г. е излѣзла съ повече отъ 100 милиона лева дефицитъ, при такъвъ бюджетъ дефицитътъ за 1917 г. може да възлѣзе и на 280 милиона лева. Това е едно положение страшно, положение, въ което България не е изпадала никога, което трѣбва да ни накара да се замислимъ много сериозно.

Но, г. г. народни прѣдставители, азъ мисля, че когато ние пристѣпваме къмъ тая работа, да си приготвимъ бюджета за 1917 г., добръ ще бѣде да се помѣчимъ да погледнемъ малко още по-далечъ въ бъдещето, за да си създаемъ много добръ хала, финансовото, икономическото положение, въ което се намираме днесъ, когато пристѣпваме да съставимъ смѣтката на държавата. Защото, ако не си създаемъ хала, ако не си създаемъ добръ настоящето положение, какво е то, ние ще вървимъ въ тъмнината, тъй да се каже, и ще вършимъ работитѣ случайно или ще направимъ нѣщо, колкото да си успокоимъ съвѣстѣта сега, пъкъ утрѣ, който дойде да му мисли и да става каквото ще. Но мисля, че ние не можемъ така да се отнасяме къмъ работата си, къмъ първия най-важенъ дългъ, който имаме като народни прѣдставители, защото това е нашата работа тукъ, тя отъ насъ зависи, а ще трѣбва да погледнемъ и малко по-нататкъ — както, впрочемъ, мѣнничко, тъй мимоходомъ, погледна и г. министърътъ на финанситѣ — какво ще бѣде нашето положение въ 1918 г.? За да можемъ да разберемъ и отсега още да видимъ, доколкото може да се види, какво ще бѣде въ 1918 г., добръ е да знаемъ прѣди всичко какъвъ ще бѣде дългътъ на държавата къмъ 1918 г. и какво е сега, защото то ще ни обясни и причинитѣ, по които е нарасналъ бюджетътъ, ще ни обясни и срѣдствата, къмъ които ще трѣбва да прибѣгнемъ. Тази смѣтка се направи вече и отъ г. министра на финанситѣ донѣдѣ, и отъ г. Сакарова, и отъ г. Ляпчева и други отъ прѣждеговорившитѣ, и азъ нѣма да се спра да я правя подробно. Азъ ще я направя гресо модо, защото искамъ, както казахъ, да икономисамъ врѣме за другитѣ въпроси, за да мога да използвамъ двата часа за всичко, което мисля, че е полезно да се каже.

Г. министърътъ на финанситѣ, слѣдъ като направи подробно изчисленията си по този предметъ, дойде до заключението, че въ края на тая година, на 31 декемврий 1916 г., ние ще спимъ и ще осънѣмъ на 1 януарий идущата 1917 г. съ дължавенъ дългъ отъ 3.060.000.000 л. Смѣтката за г. министра на финанситѣ за нашия държавенъ дългъ на 31 декемврий не е песимистична, напротивъ, тя е оптимистична. Той не е прѣувеличилъ числото на милиардитѣ и милионитѣ, които ние ще дължимъ на 31 декемврий 1916 г., а по-скоро той ги е намалялъ. Това, най-напрѣдъ, е въ естеството на финансовитѣ министри, па ако щете въ естеството, въ природата на всѣки единъ човѣкъ

— да не може той да си прѣсмѣтне точно дълговетѣ; той много по-лесно може да види какво има и да го опрѣдѣли, то какво има да дава, това по-скоро го знае. Финансовиятъ министъръ може да говори по-скоро за тѣзи дългове, които се натъкватъ въ очитѣ му, които вижда, които не може да прѣскокне, да не ги забѣлѣжи, но за тѣзи, които евентуално могатъ да дойдатъ отъ дефицити, отъ това, отъ онова, отъ реквизицията, напирѣмъ, която още не е всичката констатирана, той е наклоненъ да бѣде оптимистъ, да мисли, че сѣ все по-малко. И човѣкъ толкозъ повече е наклоненъ да бѣде оптимистъ, колкото повече се намира въ мѣжко положение, защото изаще ще се отчае и ще избѣга отъ министерството. (Веселостъ) При всѣко мѣжко положение човѣкъ търси въ себе си достатъчно морални сили, за да може да се бори, инакъ той би изпадналъ въ отчаяние, той пропада. Азъ говоря изобщо за финансовитѣ министри — може би, и азъ съмъ въ това число — говоря за човѣшката природа въобще, но когато дойде въпросътъ за финансовия министъръ г. Тончевъ, той ни даде доказателства, че е голѣмъ оптимистъ още това лѣто, когато ни каза, че до края на годината нашиятъ дългъ нѣма да бѣде по-много отъ 2 милиарда и половина или 2.700.000.000 л. Ние тогава казахме, че ще надмине 3 милиарда; минаха се оттогава само нѣколко мѣсеца, и ние виждате, че той се оказа излѣганъ — не е лѣгалъ, но тогазъ е билъ подъ това впечатление, тъй е билъ убѣденъ; и ето сега дѣйствителността е по-песимистична отъ него. И вмѣсто да имаме 2 1/2 милиарда, сега самъ той изповѣда, че сме съ 3.060.000.000 л. А азъ ще му кажа, че ако ние направимъ една по-точна смѣтка, ще излѣзатъ още повече. Защото той самъ каза, че тукъ въ тази негова смѣтка не влизатъ нѣкои нѣща, напр., може да се констатиратъ нови количества на реквизиция, които досега не сѣ констатирани или сѣ били констатирани, но не сѣ дошли още до насъ, въ министерството, и не знаемъ точно колко ще бѣде; то ще бѣде ново, сѣщо така имало и други дългове, които ние сме мислили да прихващаме или да ги отстранимъ и да ги не плащаме и т. н. — за тѣхъ се говори всѣкога съ едно подразумѣваемо, и азъ тъй ще говоря за тѣхъ — размѣрътъ на които азъ не зная и г. министърътъ не ги казва, но които сигурно възлизатъ на стотици милиони и които може да се случи да не можемъ да ги прихванемъ нѣдѣ, ами да ни ги стоварятъ на гърба; и най-послѣ той допушаме още едно перо, което може да се покачи тукъ. Но азъ като оставямъ тѣзи пера, струва ми се, че въ самото изчисление на 3-тъ милиарда има единъ оптимизъмъ, може би, съ 200—300 милиона лева непоказани дългове. Къмъ реквизицията, която ще се изплати до края на годината, трѣбва да се прибави и реквизицията, която ще се констатира до края на годината, и тѣзи дългове, за които азъ току-що споменахъ, и всичко това да се прибави къмъ цифрата 3.060.000.000. Но азъ ще приема за минута, че ще имаме до края на годината само 3.060.000.000 л. и че отъ реквизицията ще се констатиратъ само до 100 милиона лева нови дългове; нека бѣжатъ 3.160.000.000 л. нашиятъ държавни дългове, за да бѣда колкото се може по-близо до финансовия министъръ. И ако войната не се свърши на 31 декемврий 1916 г., а продължи и прѣзъ идущата година, сигурно нашиятъ дългъ ще се увеличи още повече, защото това положение на война налага грамадни разходи. Досега ние сме направили 3 милиарда. Ако войната продължи, ние ще вървимъ въ сѣщата пропорция, съ сѣщата темпъ, а може и съ увеличенъ темпъ, и ако прѣдположимъ, че мирътъ ще послѣдва прѣзъ четвъртия, петия или шестия мѣсець отъ идущата година, значи войната да продължи само половинъ година — не дай, Боже, да продължи прѣзъ цѣлата — ние ще имаме вече най-малко 3.600.000.000 л. — сигурно можемъ да гарантираме заради тѣхъ, че ще ги имаме на гърба си, ще ги дължимъ. За правене смѣтка въ крѣгли числа 600-тъ милиона отнасямъ къмъ консолидирания дългъ — защото въ тази смѣтка влиза и консолидираниятъ — и приемамъ, че неконсолидираниятъ ни дългъ къмъ сключването на мира, къмъ влизането ни въ нормалнитѣ коледа на живота, ще бѣде само 3 милиарда лева, нѣщо, което е много оптимистично; може би, ние ще имаме 3 1/2 милиарда, пъкъ не дай, Боже, може да имаме и 4 милиарда неконсолидирани дългове. Азъ не ждая да мисля за тази евентуалностъ; ще се спра само на тази най-благоприятна евентуалностъ, която е повече отъ сигурна — 3 милиарда лева дългъ. Г. министърътъ ни каза, че въ такъвъ случай ние ще имаме едно ново увеличение за 1918 г. въ службата на държавнитѣ дългове, което той не поиска да опрѣдѣли точно, но ние сме длѣжни да направимъ сами тази смѣтка малко по-точно, защото и ние не трѣбва да чакаме само



отъ него да ни казва каква е грозната действителност, ами и ние трѣбва да му помогнемъ да я види и той, ако нѣма интересъ да я види добръ или ако не може да я види, 3 милиарда лева текущъ дългъ, г-да, който ще трѣбва да се консолидира, защото при сключването на мира тѣзи пари ще бѣдатъ изискуеми. Ние досега лихви не сме плащали по него, както ни каза г. министърътъ, ами ги трупаме върху главитѣ, и аслѣ ако смѣтнете лихвитѣ по 6% само на 3 милиарда дългъ къмъ 31 декемврий, това отъ само себе си ще ни даде нова една цифра, която тоже ще легне върху гърба ни. Тѣ сж 180 милиона нови сами по себе си — само отъ лихвитѣ. Г. Гендовичъ може най-добре да направи тази смѣтка.

**Х. Гендовичъ:** Вѣрно. (Смѣхъ)

**Т. Теодоровъ:** Та тѣзи 3 милиарда ще трѣбва да ги консолидираме тогава, за да можемъ да плащаме само лихвитѣ и една малка частъ за погашенията, може би за 70 години; ако нашитѣ кредитори се съгласятъ да ни разсрочатъ изплащанията за 100 години, още по-добръ, но ние можемъ да смѣтнемъ като положително, че ще ни коштува по 6% годишно лихва, защото такава е и задължението на германското правителство, че заемътъ ще бѣде сключенъ така, щото да не плащаме повече отъ 6% лихва. Щомъ е казано да не бѣде повече отъ 6%, азъ съмъ убѣденъ, че ще се използватъ тъкмо 6%. Но имаме право да разчитаме, че нѣма да бѣде ни една стотинка повече, затова вземамъ 6% — най-малкото, но и сигурното.

**В. Коларовъ:** То е само авансътъ.

**Т. Теодоровъ:** Знамъ, но азъ допушамъ, че и другитѣ дългове могатъ да минатъ по сщия фаворъ. Азъ искамъ да бѣда оптимистъ, за да не бѣда упрѣкнатъ, че рисувамъ настоящето положение по-лошо, отколкото е то; азъ искамъ да го нарисувамъ по-свѣтло, по-добро, по-утѣшително, отколкото е, защото и отъ краенъ пессимизмъ нѣма полза; сѣ пакъ човѣкъ трѣбва да живѣе съ оптимизмъ и да се надѣва за нѣщо по-добро, а не да се отчайва. — Въ таквъ случай ние имаме 180 милиона лева нови лихви годишно за този дългъ, които ще се прибавятъ въ нашия бюджетъ, по който ние сега не плащаме никакви лихви или плащаме само една извѣстна сума всичко отъ 30 милиона, вмѣсто 180 милиона. Ще имаме при това още да изплащаме и разликата въ курса при изплащането на тия суми, която произхожда отъ сществуването на камбио, което ще ни даде тоже друга една доста крупна цифра.

Нека се спрѣмъ по-конкретно върху една кжса смѣтка, която всѣки отъ насъ може да направи.

Азъ трѣгвамъ отъ мисълта, че за 1917 г. ние имаме прѣдвидени въ бюджетопроекта 112.065.416 л. за държавни дългове — службата на държавния дългъ е толкова; въ 1912 г. тази цифра е била 68.590.000 л.; въ 1915 година е била 76 милиона, а сега е 112 милиона. Г. министърътъ съ право каза, че три сж перата, които причиняватъ бързото увеличение на бюджета: едно е държавниятъ дългъ, второто е Военното министерство, третото е Министерството на народното просвѣщение — по-крупнитѣ пера сж тѣзи — четвъртото е увеличението заплатитѣ на чиновницитѣ, добавѣното възнаграждение, което ми се струва самъ хвърля около 20 милиона годишно и което произхожда отъ сжпотията на живота. Тѣзи сж перата, които каратъ бюджета да се качи толкова много нагорѣ. 112-тъ милиона, които сега се предвиждатъ, се състоятъ, между другото, отъ лихви и погашения за консолидирани дългове, които сж само 32.276.000 л., и отъ комиссионни и други разноси пакъ за тия консолидирани дългове, което е 2 милиона и толкова и пр. — всичко 44.525.000 л. Туй ще си остане сжщото за 1918 г. Само промѣната ще бѣде въ това, че цифрата за лихвитѣ ще се намали малко, а погашенията ще станатъ съ толкова по-голъми, но общата цифра ще бѣде пакъ сжщата — 44.525.000 л. За неконсолидирани дългове, обаче, дългове, за които ние за 1917 г. прѣдвиждаме само 30 милиона, както сме прѣдвидѣли и за 1916 г., и за които сме прѣдвидѣли само 19.679.000 л. прѣзъ 1915 г., а 518 хиляди само за 1913 г., ще трѣбва да се прѣдвидятъ, както ви казахъ вече, най-малко 180 милиона за 1918 г., ако смѣтаме само по 6% за лихва, безъ погашението. Ако смѣтаме и за погашенията  $\frac{1}{2}\%$ , тогава ще бѣдатъ 195 милиона лева върху 3 милиарда. И азъ тѣй съмъ направилъ смѣтката, защото нѣма да имаме ние вѣчна рента, а ще трѣбва да погасяваме тия дългове въ извѣстенъ периодъ врѣме.

И тѣй, вмѣсто 30 милиона, за 1917 г. ние ще трѣбва да вишемъ 195 милиона, т. е. съ цѣли 160 милиона лева въ повече. По-нататъкъ, имаме още едно перо въ отдѣла на държавнитѣ дългове за 1918 г., което значително ще възрастне. Това го каза г. министърътъ на финанситѣ, не го казвамъ азъ, той го призна и всички ще го признаятъ. То е перото за инвалиднитѣ и наследствени пенсии на военитѣ чиновне по чл. 15. Засага, по досега приведенитѣ въ извѣстностъ данни, ние прѣдвиждаме за 1917 г. 34 милиона лева. Вѣрвамъ, че тази цифра е по-долу отъ действителната, но не по-горѣ. Но до свършека на войната и слѣдъ като се приведатъ въ извѣстностъ и се опрѣдѣлятъ пенситѣ на тѣзи, които сега чакатъ това уреждане, до края на войната азъ мисля, че съ най-голъмъ оптимизмъ ако сждимъ тѣзи нѣща, безъ да сме ги изучавали по източницитѣ — г. министърътъ има възможността да знае това най-добръ — още 16 милиона минимумъ годишно ще ни сж потребни.

**С. Костурковъ:** Повече.

**Т. Теодоровъ:** И тогава ще имаме по това перо, вмѣсто 34 милиона — 50 милиона. И по този начинъ, г. г. народни прѣдставители, ще имаме въ бюджета за държавнитѣ дългове 301.867.000 л. Но това е като прѣдполагамъ, че другитѣ пера ще си останатъ tel quel, че Народното събрание, въ грижитѣ си да прави икономия, нѣма да позволи друго разширяване. За намаление азъ не мисля. Нашето Народное събрание, а и другитѣ парламенти въ свѣта гледатъ по-скоро да увеличаватъ разходитѣ, отколкото да ги намаляватъ. Защото всички искатъ нѣщо да направятъ, да допринесатъ, а пакъ исканията на всѣкико едногъ все съ пари се изпълняватъ, а тѣзи пари все държавата трѣбва да ги даде. По този начинъ азъ вече прѣстанахъ да вѣрвамъ, че нѣкой парламентъ, и специално българскиятъ, ще може въ нѣкой бюджетъ на нѣкой финансови министри да направи икономия. Ако той самъ, министърътъ, не я направи, тежко и горко да чака Камарата да я направи; тя ще увеличи разходитѣ. Сжщо така минижета си и неговитѣ колеги; ако той не се бори съ тѣхъ съ всичката си енергия и не е готовъ всѣки день да си вземе стъртъ на финанситѣ не може да чака да намалятъ бюджетната и да си отиде, когато види, че не го слушатъ, той не може да направи единъ бюджетъ, какъвто мисли, че трѣбва да направи — всѣкога ще излѣзе по-голъмъ. Та понеже другитѣ пера по-скоро ще се увеличаватъ, нѣма да се намаляватъ — азъ приемамъ, че нѣма да увеличаваме вече, че ние ще се стрѣснемъ въ тази земя, когато видимъ положението, въ което сме изпаднали и, слѣдователно, ще вземемъ всички мѣрки да не правимъ вече не само разходителности, ами да не допушаме охолности въ разходването — ако всички пера си останатъ пакъ такива и не се увеличатъ съ единъ сантимъ, ами само тѣзи два пера въ бюджета на държавнитѣ дългове, за които говорихъ, които неизбѣжно, шемъ-не-шемъ, ще се увеличатъ, и ще се увеличатъ въ този минималенъ размѣръ, ние ще имаме въ бюджета за държавнитѣ дългове, по моето прѣсмѣтане, най-малко 301.867.000 л. — това ще бѣде минимумътъ на нашия сервисъ за държавни дългове въ 1918 г. Сега ние го виждаме 112 милиона — трѣбва да го поздравимъ, че е много мѣнчикъ. Въ идущата година ние, прѣди да сме свършили мандата си, ще трѣбва за сжщата цѣль да гласуваме 301.800.000 л. най-малко, а кой знае дали нѣма да бждемъ повикани да гласуваме може би и 350 милиона.

Върху положението, което ще ни създаде Военното министерство въ идущата 1918 г., нѣма да говоря. Азъ вѣрвамъ, че Военното министерство за 1918 г., което и сега е много добръ възнаградено, снабдено съ всичко нужно, ще се удовлетвори съ сжщия кредитъ. Нѣмаме разваденъ военния бюджетъ, за да видимъ точно отъ какво произлизатъ сегашнитѣ увеличения. Прѣдполагамъ, че най-голъма роля ще играятъ пакъ вещественитѣ разходи, които сж много по-сжжни сега, кскто и слѣдъщата 1918 г. ще бѣдатъ много по-сжжни, отколкото сж били въ миналото. Но въ всѣки случай, азъ виждамъ, че нашиятъ разходенъ воененъ бюджетъ за 1917 г. е 105.247.494 л., когато за 1915 г. той е билъ почти половината, 59.315.960 л. Говоря само за прѣдвиденията; азъ не говоря за изпълненията, защото, ако бихме искали да сравняваме изпълнението, трѣбва да знаемъ какъ ще се изпълни и бюджетътъ отъ 105 милиона за 1917 г., защото той може да достигне и 125 милиона, но говоря за програмата на министра на финанситѣ, поставена за 1915 и за 1917 г., толкозъ повече



че това е единъ и сѣщи министъръ на финанситѣ, който е съставлявалъ и двата бюджета.

А въ 1912 г. този бюджетъ на Военното министерство е билъ само 40.500.000 л. и ние го считахме тогава, че е много голѣмъ. Бѣха врѣмена малко по-рано, когато бѣше 29 милиона, бѣха врѣмена, когато бѣше 22 милиона и т. н. Виждате, прочее, че отъ 1912 г. до 1916 г. ние сме били принудени да покаянимъ разходния воененъ бюджетъ отъ 40.500.000 л. на 59 милиона въ 1915 г. и на 105 милиона въ 1917 г. Вече азъ не мога да си прѣдставя, че този бюджетъ ще расте по такъвъ начинъ за 1918 г. Имамъ слабостта да вѣрвамъ, оптимизмъ пакъ ще кажа, че той може да остане въ 1918 г. безъ промѣна, 105 милиона лева. Позволявамъ си оптимизма да вѣрвамъ сѣщото и за друго едно министерство, което тоже расте много бързо и за вървенето на което въ разходитѣ се радваме всички, съ това дѣло се гордѣемъ и хвалимъ прѣдъ свѣта, че сме много напѣднали и че сме станали напѣдничави хора — горвя за Министерството на народното просвѣщение, което г. министърътъ посочи тоже като едно министерство, което показва значително увеличение въ разходния бюджетъ. Бюджетътъ на това министерство е билъ въ 1912 г. 24.916.349 л., въ 1915 г. — 29.181.600 л.; увеличенъ почти съ 5 милиона лева; засега въ 1917 г. се прѣдвижда 39.332.900 л. — увеличение съ 10 милиона. И за него сѣщо ще кажа, че не допускамъ, не вѣрвамъ, че ще се увеличи и по-нататъкъ по сѣщия начинъ. Не защото не желая или защото не искамъ народно просвѣщение, ами защото, както ще видите отъ по-нататъшното мое изложение, азъ виждамъ, че се намѣрваме въ едно извънредно мѣчно финансово положение, подъ единъ чукъ, който ще ни удари по главитѣ и ще ни накара да се замислимъ по-сериозно, отколкото, може би, сме мислили досега. Та казвамъ, трѣбва да спремъ и този бюджетъ. По кой начинъ, какви реформи, какви измѣнения ще трѣбва да станатъ, то ще бѣде прѣдметъ на особени обсъждания, разумѣва се, когато стане нужда да говоримъ отдѣлно за това министерство. Едно нѣщо само мога да кажа отсега, то е, че реформитѣ въ народното образование, както и въ организацията на войската, сѣ наложителни и тия реформи трѣбва да изхождатъ между другото, на първо мѣсто, отъ идеята, че по-нататъкъ не може да се върви съ такива скокове. Ще се реформиране, ще се примирите съ мисълта, че толкова имате и повече ни сантимъ. Защото, г. г. народни прѣдставители, когато се изхожда само отъ нуждата за една известна служба, безъ да се държи смѣтка за срѣдствата, съ които държавата разполага и може да отдѣли за тази служба, винаги тия крайности сѣ възможни и, по този начинъ, се идва до фалитентъ; ако искате — да не казвамъ голѣмата дума фалитентъ, но по този начинъ става разслабване на финансовата и икономическа мощъ на една държава, на единъ народъ. Все като се мисли за хубави работи и все като се харчи за хубави работи, но като се харчи не по мѣрка и пропорционално съ силитѣ и срѣдствата, изгубва се равновѣсието въ държавния животъ сѣщо тъй, както въ частния животъ. Едно лице, прѣди да заборчлѣе и да дойде до степенъ да продава най-скѣпото и най-цѣнното си, то винаги харчи, като мисли, че много цѣлесъобразно харчи, увѣрено, увѣдено, че не може да не похарчи за облѣкло, за квартира, за ядене, за облѣкло на жената по-малко отъ толкова, че това е необходимото за образование на дѣцата му и т. н., и идете да го увѣдите въ противното. И само когато дойде до положението да заборчлѣе и да му продаватъ къщата или да отиде въ затвора да отлежи неиздѣлжения си дългъ, само тогава разбира, че е дѣйствувалъ много нецѣлесъобразно и лекомислено, че всички онова, което нѣкога е считалъ отъ първа необходимостъ и че не би могълъ да съществува безъ него, не е било такова. Така е и въ живота на народитѣ. Въображението на единъ народъ е безспорно много хубаво нѣщо. И опитътъ сега ни показва, че този народъ, който най-добъръ се е въоръжавалъ и който най-много е мислилъ за своитѣ въоръжени сили, той печели най-много. Това е тъй. Но не трѣбва да се забравя, че този хубавъ принципъ, като го прѣкалимъ и докараме до крайностъ, народътъ може да бѣде въоръженъ добъръ, силенъ, бие се, лаври събира и военни добродѣтели показва, но послѣ нѣма какво да яде въ къщи или гзпада въ мизерно икономическо положение; той ще се загуби като нѣкой храбрецъ, който има на пояса си пишови, и чифтета, и ножове, и това, и онова, всичко, което плаши свѣта, но най-послѣ свършва много печално.

Казаното за Военното министерство важи и за просвѣщението. Ние въ народното образование сме достигнали до голѣмо развитие, което ни позволява да се хвалимъ и

гордѣемъ днесъ съ числото, съ количеството на грамотнитѣ хора у насъ, съ числото на училищата, на гимназитѣ, съ числото на ученицитѣ и т. н. Всичко това, нѣма съмнѣние, че е много хубаво нѣщо, но нима другитѣ не го знаятъ, че е хубаво? Обаче всѣки харчи споредъ чергата си. И ние въ това отношение би трѣбовало да намѣримъ мѣрката на срѣдствата си и да харчимъ споредъ нея. И главно, което е, въ народното образование, за да не се спираме повече сега, има нужда да обхвѣнемъ повече внимание, отукъ натѣй, върху качеството, отколкото върху количеството. Досега ние бѣхме много увлѣчени отъ количеството и малко обръщахме внимание на качеството въ нашето народно образование. Отсега нататкъ ще трѣбва да се спремъ главно върху качеството, върху качеството на учителския персоналъ, върху качеството на прѣподаването и върху качеството на ученицитѣ, които излизатъ отъ училищата ни. И въ това отношение има възможностъ да се направятъ сѣществени реформи, да се добие въ България едно по-сOLIDно образование, отколкото сега, безъ да се поврѣди ни най-малко на нейното напѣдване въ просвѣтителното дѣло и безъ да се харчатъ повече пари. Но ние ще трѣбва да го направимъ това, г. г. народни прѣдставители, още и поради това, защото съ новитѣ земи, които получаваме сега, ние аслж не можемъ да намѣримъ достатъчно добъръ учителския персоналъ както трѣбва за всичкитѣ земи. И ако речемъ върху тази база съ тази стѣлба, съ тия пропорции, които имаме у насъ сега, да отидемъ по-нататкъ въ новитѣ земи, ние сигурно ще изгубимъ равновѣсие въ тази работа, ние ще понижимъ ценза на учителския персоналъ, ще се задоволимъ съ по-лоши учители и ще жънемъ подирѣ резултати още по-неудовлетворителни, да не кажа друга дума, за нашето образователно дѣло, за нашата младежъ, която излиза отъ нашитѣ училища, за която правимъ толкова много жертви, въ която толкова много вѣрваме, че ще ни засили, че ще ни направи още по-славни и още по-силни. За да нѣмаме разочарование, ще трѣбва, слѣдователно, да се направятъ тамъ сериозни реформи. И зарадъ туй азъ съмъ оптимистъ и допускамъ, че ще си остане сѣщата сума за разходи и по Военното министерство и по онова на народното просвѣщение.

Но само съ туй, което е по бюджета на държавнитѣ дългове, като се увеличи, а то не може да се избѣгне да не се увеличи — това е ясно като божи день — ние имаме разлика между 112 милиона лева, които се искатъ за 1917 г. и 301.800.000 л., които ще се поискатъ за 1918 г., въ кръгло число цѣли 190 милиона лева. Цѣлиятъ нашъ разходенъ бюджетъ за 1915 г. е билъ 270 милиона лева, а за 1917 г. се искатъ 455 милиона лева, а въ 1918 г. ще бѣде — увеличенъ съ още 190 милиона лева — значи 645 милиона лева, споредъ моитѣ изчисления.

Г. г. народни прѣдставители! Нашитѣ държавни дългове сѣ били въ 1912 г. 21.13% отъ нашия разходенъ бюджетъ, въ 1915 г. ставатъ 27.9%, въ 1917 г. тѣ сѣ заедно съ разходитѣ на Военното министерство 48%, а въ 1918 г. — не ги изчисляхъ — тѣ сигурно ще отидатъ до 62% отъ нашия разходенъ бюджетъ, сега както е, или респективно отъ нашия приходенъ бюджетъ, който не ще ни позволява да вършимъ никакви нови разходи безъ новъ дефицитъ. Какво трѣбва да се прави? Положението е таквозъ, ние трѣбва да си го знаемъ, трѣбва да го видимъ ясно, защото ние сме, които най-много ще страдаме отъ това незнание, отъ това неразбиране; и послѣ, то е нашъ дългъ, е и наша отговорностъ. Единъ финансовъ министъръ може да каже: „Азъ днесъ съмъ тукъ, утрѣ нѣма да ме има; азъ да направя да се гласува моя бюджетъ, да се свърши, та подирѣ мене, който дойде, да му мисли, après moi — le déluge“. Но ние раздѣляме съ него отговорността, ние стоимъ тукъ да го контролираме, ние стоимъ тукъ главно да провѣримъ какъ ще ни състави бюджета и да му наложимъ волята си, ние трѣбва да говоримъ. Г. министърътъ каза: нѣма други срѣдства, освѣнъ да се увеличатъ приходитѣ. И започва съ цѣлъ редъ прѣдложения и законопроекти да пише вредъ, дѣто данѣктъ е 5 — 10, дѣто е 10 — 15 — 20, и може да се каже, засега почти всички наши по-главни приходи сѣ прѣдвидѣни съ известни увеличения и, казва, по този начинъ ще се постигне равновѣсие между прихода и разхода. Защото аслж трѣбва или да намали разходитѣ, или да увеличи приходитѣ. Разходитѣ не вижда какъ ще ги намалимъ, па да ви кажа, че и азъ не виждамъ какъ ще ги намалимъ значително. Отъ тѣзи бюджети, които ми се показваха, които видѣхъ — не съмъ видѣлъ само бюджета на Военното министерство, Финансовото и други цѣкои — могатъ да станатъ намаления, но не виждамъ азъ такива сѣществени намаления, които могатъ да ни донесатъ



цѣръ на болката. Болката е, за жалостъ, много по-сериозна и не може съ това да се изцѣри. И добръ ще бѣде, ако ние гласуваме, безъ да увеличимъ този бюджетъ. Дано поне този скандалъ не направимъ, да вземемъ ние, Народното събрание, да го увеличимъ въ разходитѣ повече отколкото го е прѣдставилъ г. министърътъ — 452 милиона лева! Азъ знамъ, че този моли, ози моли да му се даде нѣщо повече и искатъ въ бюджетарната комисиия да имъ се направи туй-онуй. Ако вземемъ да правимъ увеличение, не е чудно да го изкараме по примѣра на прѣдшестни години и по-горѣ отъ 452 милиона лева. Азъ даже намѣрихъ данни, че бюджетопроектътъ е билъ съставенъ за 440 милиона лева, когато първоначално го е внесълъ г. министърътъ на финанситѣ въ Министерския съвѣтъ. И само додѣто излѣзе отъ Министерския съвѣтъ, той се е увеличилъ на 452 милиона лева, порасълъ е съ 12 милиона лева. Отдѣ виждамъ това? Виждамъ го отъ печатното на г. министра изложение, защото въ него се казва, че бюджетътъ ще бѣде надъ 440 милиона лева, а изложението е правено възъ основа на бюджетопроекта, който е внесълъ г. министърътъ въ Министерския съвѣтъ. Не знамъ секретитѣ имъ, но виждамъ го отъ изложението. Та казвамъ, додѣто да излѣзе отъ Министерския съвѣтъ, увеличилъ се е съ още 12 милиона лева, а пъкъ и отъ насъ ако излѣзе така увеличенъ съ нѣколко милиона — отиде.

Изхождайки отъ мисълта, г. г. народни прѣдставители, че съ криво или съ право, volens-nolens, за добро или зло — нѣма да говоря върху тази тема, мисля, че е за добро — ние сме изпаднали въ туй положение на задълженостъ, ние трѣбва да търсимъ този лѣкъ не въ намаляване само на разходитѣ, но главно въ действителното увеличение на приходния ни бюджетъ. Да го ударимъ на батакчилъкъ, да не плащаме, не може, и не бива; да оставимъ да се създаватъ дефицити и да ставатъ дълговетѣ все по-голъми и по-голъми, би било прѣстѣпление, което азъ мисля, че никой отъ васъ нѣма да го вземе на съвѣстъта си, защото то е по-големо прѣстѣпление, отколкото да посѣгнете да убие човѣкъ. Да си народенъ прѣдставителъ, да виждашъ държавата въ туй положение и да миришъ съвѣстъта си, да оставяшъ бюджетнитѣ дефицити да се трупатъ на държавния бюджетъ, да стане по-нататъкъ по-лошо, то значи да убиешъ челядта си, да искашъ да убиешъ тия, които ще дойдатъ подиръ насъ, то значи да искашъ да убиешъ, отъ малодушие или отъ нѣмаване достатъчно куражъ, бѣдешето на отечеството си. То е най-големото прѣстѣпление, което единъ народенъ прѣдставителъ може да направи. Какво трѣбва да направимъ тогава? Неизбѣжно е, г. г. народни прѣдставители, да се увеличатъ наложитѣ. „Ами не е хубаво това!“ Азъ не познавамъ данъкъ хубавъ за данъкоплатеца и не познавамъ данъкоплатецъ, който да каже: „Много съмъ доволенъ отъ този данъкъ, много лекъ е данъкътъ“. Напротивъ, все тежи, и когато го плаща, все му е криво и все гледа, ако би могълъ, да го не даде. И нѣма ново облагане, противъ което да не се намѣрятъ хора да викатъ: „Не може, не бива, тежи, ще се отрази на това или на онова“. Азъ нѣма данъкъ, който да не се отразява върху нѣщо и който да не прави положението на нѣкого въ държавата по-тежко. Новиятъ данъкъ непрѣмѣнно прави положението по-тежко, той е горчивъ хапъ, горчиво лѣкарство. Знае се, че лѣкарството е горчиво, но се казва на болника: „Ще го пиешъ, макаръ че е горчиво, защото иначе ще загинешъ“. Казвамъ, новиятъ данъкъ, че ще бѣде тежъкъ, ще бѣде, важното е да бѣде възможно по-справедливо разпрѣдѣленъ, да пада тежестъта му колкото се може по-равномѣрно съ силитѣ на данъкоплатитѣ, за да може този, който е по-коравъ, да понесе по-много, а онзи, който е по-слабъ, и той да понесе споредъ хала си, и по този начинъ да падне по-леко. Ако ние намѣримъ това изкуство, този секретъ — да направимъ облагането така, никой не може да ни критикува и никой не може да възстане противъ новия данъкъ.

Прочие, азъ мисля, че е нашъ дългъ, било че сме отъ оппозиционнитѣ или отъ правителственитѣ партии, да признаемъ необходимостта да се увеличатъ данъцитѣ и да споримъ само върху друго: кое да увеличимъ и въ какъвъ размѣръ. Този моя мисълъ не е отъ днесъ, азъ я имахъ и лѣтосъ, когато говорихъ, азъ я имахъ и зима, още при гласуването на първитѣ 6/12 отъ бюджета за 1916 г. Азъ я казахъ на г. министра въ бюджетарната комисиия тогава и тукъ, отъ трибуната, азъ настоявахъ тогава да не вървимъ съ дванадесетини, защото това е тѣхното най-големо неудобство, че ние гласуваме разходи за онова, което се е явило ново като потребностъ и което непрѣмѣнно трѣбва да удовлетвори, увеличаваме разходния бюджетъ, безъ

да увеличаваме приходния бюджетъ и по този начинъ ние правимъ да тежи едната страна на брѣмето, а другата страна, безъ да е също така уравновѣсена, ще катурне самара. Не може така. Азъ съжалявамъ, че г. министърътъ на финанситѣ не можа по-рано да ни прѣдстави законопроекти за нови облагания, защото за него бѣше ясно още отъ миналата година, още отъ 1915 г., откакто се обяви войната, откакто взехме да правимъ дългове, че ние ще трѣбва да ги плащаме, че ние ще трѣбва да гласуваме нови данъци. И ако той искаше да бѣде министъръ благоразуменъ и прѣдвидливъ, министъръ ползень на страната, той трѣбваше да направи като английскитѣ финансовъ министъръ. Прѣди да сключатъ заемъ, англичанитѣ внасятъ законопроектъ за това, какъвъ данъкъ ще наложатъ, по-напрѣдъ прѣдвиждатъ приходитѣ, съ които ще плащатъ анюитетитѣ на заема, който ще сключатъ.

**Министъръ Д. Тончевъ:** Оспорватъ го това тѣзи господа.

**Т. Теодоровъ:** Може да го оспорватъ, но то е фактъ. Англичанитѣ, прѣди да сключатъ заема за войната, гласуваха увеличение на своитѣ данъци съ нѣколко милиарда лева; тѣ мислѣха, че толкозъ дългъ ще направятъ.

**А. Ляпчевъ:** Съ 7½ милиарда лева. И съ получили 300 милиона английски лири, които правятъ 7 милиарда, за да направятъ 150 милиарда дългъ.

**Т. Теодоровъ:** Той е всеизвѣстенъ фактъ: когато една държава по-напрѣдъ гласува приходитѣ си, съ които ще плаща лихвитѣ и погашенията на заемитѣ си, тогава кредиторитѣ ще даватъ злато, защото ще знаятъ, че има данъци, които специално сѣ прѣдзначени да увеличатъ ресурситѣ и приходитѣ на държавата, слѣдователно, плащането на лихвитѣ и погашенията е осигурено. Отъ българския министъръ на финанситѣ ние не можемъ да искаме толкозъ, колкото отъ единъ английски министъръ на финанситѣ, не можемъ да искаме да го достигне въ всичко, обаче може поне да го подражава. И една отъ причинитѣ, които ме накараха прѣзъ миналата сесия да настоя да не се гласува 6/12, а само 3/12 — азъ даже първоначално бѣхъ за 2/12 — бѣше тази, че подозирахъ, че щомъ дадемъ на министерството 6/12, то, когато се намѣри въ обстоятелства, които споредъ него ще бѣдатъ благосвидни, нѣма да ни свика на редовна сесия по-рано отъ 15 декемврий, нѣма да ни свика, а като ни свика едва на 15 декемврий, нѣма да има врѣме да гласуваме бюджета и новитѣ законопроекти за данъцитѣ, а пакъ ще ни накара да гласуваме и за 1917 година дванадесетини. Това щѣше да направи министерството, колкото да ми се върти и кълне то, че нѣмало да го направи. Имаше достатъчно благовидни събития за това. България влѣзе въ война съ Ромѣния, сѣтихъ споминате си какво бѣше положението прѣди нѣколко недѣли — колко прѣдлози можеше министерството да намѣри, за да не свика Камарата. И даже като ни свика, то се оказа пакъ, че не е готово съ бюджетопроекта; то знаеше, че ние искаме бюджетъ и, не бидейки готово, поиска отлагането засѣданията на Камарата за три недѣли, за да си приготви бюджета.

**Н. Харлаковъ:** Повика и стария календаръ на помощъ.

**Т. Теодоровъ:** Да, и стария календаръ повика на помощъ, като откри Камарата съ 13 дни по-късно, и едва можа да се приготви съ бюджетопроекта прѣди нѣколко дни отъ днесъ. Азъ зная колко е мъчна тая работа, зная колко е тежка, зная колко е съприжена съ отговорности, зная и разбирамъ много хубаво инстинктитѣ и наклонноститѣ на хората въ различнитѣ имъ положения. И затуй азъ искахъ презъ лѣтото да се осигуримъ, че непрѣмѣнно ще се свика Камарата на редовна сесия.

**Прѣдседателъ:** Г. Теодоровъ!

**Министъръ-прѣдседателъ д-ръ В. Радославовъ:** Нека свърши.

**Т. Теодоровъ:** Азъ бихъ молилъ да остане да продължа утрѣ — не защото съмъ уморенъ, макаръ че ида отъ сѣда, а за да не се изморяватъ господа.



Министър-председател д-ръ В. Радославовъ: Добъръ, нека остане за утрѣ.

Председателъ: Часътъ е 8. Ако Народното събрание желае да продължимъ засѣданието. Но изглежда, че не желае.

Министъръ Д. Тончевъ: Нека остане за утрѣ.

Председателъ: Има предложение да имаме утрѣ засѣдание. Които сж съгласни съ това, моля, да си вдигнатъ ржката. (Мнозинство) Прието.

Утрѣ ще имаме засѣдание съ продължение на днешния дневенъ редъ.

Вдигамъ засѣданието.

(Вдигнато въ 8 ч. вечеръта)

Председателъ: Д-ръ Д. К. ВАЧОВЪ

Подпредседателъ: Д-ръ И. МОМЧИЛОВЪ

Секретаръ: Н. Ц. КАЛЧЕВЪ

За началникъ на Стенографското бюро: ТР. ДИМИТРОВЪ